

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**“БЮДЖЕТНА СИСТЕМА ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ”**

Студентки 2 курсу, 1м групи,
спеціальності 072 «Фінанси, банківська
справа та страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»

Гребеник Поліни Володимирівни

Науковий керівник
кандидат економічних наук,
доцент

Єрмошенко Лариса Вадимівна

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор

Макогон Валентина Дмитрівна

Завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки
України, доктор економічних наук,
професор

Чугунов Ігор Якович

Київ 2019

ЗМІСТ

Вступ	3
<i>РОЗДІЛ I. Теоретичні засади функціонування бюджетної системи</i>	6
1.1. Економічна сутність та роль бюджетної системи як складової соціально-економічного розвитку країни	6
1.2. Функціонування бюджетної системи у країнах з розвинутою і транспарентною економікою	17
<i>РОЗДІЛ II. Становлення бюджетної складової соціально-економічного розвитку</i>	26
2.1. Особливості функціонування бюджетної системи України та етапи її розвитку	26
2.2. Вплив показників бюджету на соціально-економічний розвиток України	32
<i>РОЗДІЛ III. Напрями розвитку системи бюджетного регулювання</i>	45
3.1. Бюджетна політика як інструмент соціально-економічного розвитку країни	45
3.2. Механізм вдосконалення бюджетного регулювання соціального забезпечення та економічного зростання	55
Висновки	61
Список використаних джерел	63
Додатки	72

ВСТУП

Бюджет є найважливішим елементом системи фінансового регулювання економіки, його структура та збалансованість являються передумовою економічного зростання. За допомогою бюджету уряд має можливість цілеспрямовано впливати на темпи і пропорції розвитку суспільного виробництва. В умовах трансформаційних перетворень, уповільнення темпів економічного зростання важливим є підвищення дієвості фінансової політики держави з урахуванням інституційних змін світової економіки.

Бюджетна система є потужним інструментом державного управління, метою якого є збалансована система державних фінансів та досягнення економічних пріоритетів. Роль бюджету, насамперед, виявляється в тому, що бюджет створює фінансову базу, що необхідна для фінансового забезпечення діяльності органів державної та місцевої влади.

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері бюджету та бюджетної політики можна назвати праці А. Вагнера, Дж. Кейнса, Ф. Кене, А. Лаффера, В. Петті, А. Пігу, В. Сміта, Р. Ж. Тюрго та ін. Проблеми розробки теоретичних основ функціонування бюджету в умовах економічних перетворень, підвищення адаптивності бюджетної системи до світових економічних перетворень та розвитку соціальної сфери досліджувались у працях вітчизняних вчених О. Д. Василика, І. О. Луніної, І. О. Лютого, В. М. Федосова, І. Я Чугунова, С. І. Юрія, та ін. Саме на їх дослідженнях побудована сучасна вітчизняна фінансова наука у сфері бюджетної політики та міжбюджетних відносин.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що значення бюджету як інструменту економічного зростання та соціального розвитку в сучасних умовах набуває все більшої значущості. Так, за допомогою інструментарію бюджетної політики держава може реалізовувати такі напрями та заходи державної політики, які дозволять швидко та на високому технологічному рівні підвищити рівень вітчизняного виробництва, модернізувати реальний сектор як основу

економічного зростання, запровадити нові технології та інноваційні рішення, які виведуть країну на вищий технологічний рівень та забезпечуть якісні темпи економічного розвитку, що дозволять успішно інтегруватись у європейське співтовариство. На даному етапі розвитку фінансових відносин важливим є побудова ефективної бюджетної політики з урахуванням можливостей вітчизняного соціально-економічного розвитку, провідного досвіду країн з розвинутою економікою, сучасних макроекономічних тенденцій.

Метою дослідження є розкриття та удосконалення теоретико-методологічних засад функціонування бюджетної системи як складової соціально-економічного розвитку країни.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення наступних завдань: розкриття сутності бюджетної системи як складової соціально-економічного розвитку країни; узагальнення досвіду функціонування бюджетних систем в країнах із розвиненою та трансформаційною економікою; визначення особливостей становлення бюджетної системи в Україні; визначення рівня впливу показників бюджету на соціально-економічний розвиток країни; розкриття особливостей бюджетної політики як інструменту соціально-економічного розвитку країни та визначення напрямів розвитку бюджетної системи з урахуванням сучасних макроекономічних тенденцій.

Об'єктом дослідження є бюджетна система як інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти становлення і розвитку бюджетної системи як інструменту забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

Елементом наукової новизни є уточнення сутності бюджетної системи.

Методи дослідження. Системний та структурний методи використано при розкритті економічної сутності бюджетної системи в якості інструменту регулювання економічного розвитку та під час дослідження особливостей функціонування бюджетної системи в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти з питань бюджетної політики, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених, підручники з фінансової теорії.

Необхідність подальших досліджень у сфері бюджету та міжбюджетних відносин обумовлена тим, що побудова ефективної бюджетної системи, науково-обґрунтоване визначення її пріоритетів на середньострокову перспективу та орієнтирів податкової політики є важливими факторами, які сприяють високому рівню фінансового забезпечення соціальної сфери, зростанню економіки країни та підвищенню її конкурентоспроможності у європейському співтоваристві.

Основні положення та результати випускної кваліфікаційної роботи розкрито у статті «Бюджетна система як складова соціально-економічного розвитку країни» / збірник наукових праць студентів денної форми навчання «Фінансова система України» – К.: КНТЕУ, 2019.

Робота складається із вступу, 3-х розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ

1.1. Економічна сутність та роль бюджетної системи як складової соціально-економічного розвитку країни

Економічний розвиток країни характеризується динамічними змінами у національній економіці, які пов'язані зі стійким розширенням масштабів та ефективністю виробництва національного продукту, підвищенням ефективності суспільного виробництва і зростанням добробуту нації [102]. В економічних перетвореннях на сучасному етапі розвитку бюджетна система, як складова системи державних фінансів, відіграє провідну роль. Вона є одним із найбільш вагомих інститутів забезпечення економічного та соціального розвитку країни та виступає індикатором соціально-фінансових процесів в країні – від того наскільки правильно вона побудована залежить ефективне функціонування економіки.

Бюджетна система представляє собою сукупність усіх бюджетів, які формуються і діють на території країни відповідно до її бюджетного устрою. Органи влади використовують бюджет для реалізації своєї фінансової та соціальної політики. Це пов'язано в першу чергу з тим, що бюджет відображає складну систему перерозподільчих відносин у суспільстві, охоплює кожну юридичну та фізичну особу. Бюджетна система є основою соціально-економічного розвитку, виступає рушійною силою трансформаційних перетворень у країні, стимулює інноваційно-інвестиційну діяльність тощо.

Категорія “бюджетний устрій” визначає, яким чином здійснюється побудова бюджетної системи, та передбачає формування національної бюджетної системи з метою організації бюджетного процесу щодо забезпечення регулювання та контролю за рухом публічних фінансових ресурсів [17]. Бюджетний устрій України визначається державним ладом та її адміністративно-територіальним поділом, що закріплено в Конституції. Україна як суверенна і незалежна держава є унітарною. Територіальний устрій ґрунтується на засадах єдності та цілісності

державної території, поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій. Систему адміністративно-територіального устрою України складають області, райони, міста, райони в містах, селища і села [45]. Отже, бюджетний устрій – це організація і принципи побудови бюджетної системи, її структури, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи. Бюджетний устрій ґрунтується на принципах єдності, повноти, достовірності, гласності та самостійності усіх бюджетів, що входять до бюджетної системи. Основою бюджетного устрою є: виділення видів бюджетів; установлення принципів побудови бюджетної системи; розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи; організація взаємовідносин між бюджетами [65].

Бюджетна система України складається з державного бюджету та місцевих бюджетів (рис. 1.1), побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв та врегульована нормами права [18]. Державним бюджетом є фонд фінансових ресурсів, що використовується для забезпечення функцій держави. Місцевий бюджет – це фінансовий план утворення і використання фінансових ресурсів для виконання завдань і функцій, які здійснюються органами місцевого самоврядування. Місцеві бюджети у системі державних фінансів є джерелом фінансування державних видатків, інструментом реалізації загальнодержавних програм на місцевому рівні та забезпечення фінансового вирівнювання. Важливу роль місцеві бюджети відіграють і у системі місцевих фінансів, оскільки слугують фінансовою базою місцевого самоврядування, є фінансовим планом територіальних громад та призначені для утримання і розвитку місцевого господарювання.

Узагальнення підходів [14] до трактування поняття “бюджетна система” наведено у табл. 1.1.:

Таблиця 1.1.

УЗАГАЛЬНЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ “БЮДЖЕТНА СИСТЕМА”

Автор	Визначення
Бюджетний кодекс України	«Сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права» [18]
Василик О. Д., Павлюк К. В.	«...сукупність державного бюджету й місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного та адміністративно-територіального устроїв і врегульована нормами права» [26]
Базилевич В. Д., Баластрик Л. О.	«Сукупність бюджетів усіх рівнів, які врегульовані правовими нормами і формуються на єдиних принципах під впливом державного устрою та адміністративно-територіального поділу країни...» [6]
Барановський О. І.	«...сукупність різних видів бюджетів, що знаходяться у певному взаємозв'язку і взаємозалежності» [4]
Федосов В. М., Опарін В. М.	«...сукупність усіх бюджетів, які формуються в даній країні відповідно до її бюджетного устрою і адміністративно-територіального поділу» [19]
Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І.	«Сукупність бюджетів різних рівнів у їх взаємодії (взаємозумовленості, взаємодоповненні, взаємозапереченні та ін.), цілісність якої забезпечує бюджетна політика» [42]
Чугунов І. Я.	«Сукупність бюджетів, утворена на основі адміністративно-територіального устрою держави та взаємовідносинами між ними, які вибудовуються з огляду на оптимальний розподіл і забезпечення повноважень органів державної та місцевої влад між бюджетами всіх рівнів, спрямованих на соціально-економічний розвиток суспільства» [98]
Пасічник Ю. В.	«...складова фінансової системи, яка включає сукупність бюджетів усіх рівнів, має управлінську структуру і функціонує згідно з юридичними і фінансовими нормами... елемент фінансової системи, структурно складається із доходів і видатків відповідних рівнів адміністративно-територіального устрою, зв'язків із зовнішнім і внутрішнім середовищем; правила і напрями розвитку визначаються вищими надсистемами» [76]

На нашу думку, бюджетна система – це єдиний механізм, сукупність усіх бюджетів держави між якими існує тісний взаємозв’язок і які ґрунтуються на одних принципах.

Для проведення фінансових розрахунків, здійснення прогнозування та аналізу соціально-економічного розвитку країни застосовується поняття зведеного бюджету, який представлений сукупністю показників державного та місцевих бюджетів. Зведений бюджет України включає показники Державного бюджету України, зведеного бюджету Автономної Республіки Крим та зведених бюджетів областей, міст Києва та Севастопол [18].

Рис. 1.1. Структура бюджетної системи України

** Складено автором на основі Бюджетного кодексу України [18]*

Бюджет складається з двох частин: дохідної і витратної. Дохідна частини показує обсяги і джерела доходів бюджету, а витратна – бюджетні видатки та їх обсяги. Концепції фінансової науки засвідчують те, що складові бюджету активно використовуються державою для регулювання економічного зростання країни.

Фізіократи Ф. Кене та Р. Ж. Тюрго зробили вагомий внесок в теорію формування державних доходів зазначаючи, що потрібно уникати позикового методу формування доходів бюджетів, оскільки він носить непродуктивний характер та породжує “всепожираючи борги”.

Представники німецької школи камералістики – Ф. Юсті, І. Зонненфельс – наголошували на тому, що видатки мають бути інструментом стимулювання економічного розвитку – спрямовуватись на створення інфраструктури, що в довгостроковій перспективі могло б сприяти зростанню державних доходів [12].

Теорії німецької історичної школи, які представлені працями А. Вагнера, М. Вебера, Г. Фон Шмоллера, побудовані на необхідності державного втручання в економіку, розвитку та ускладненні економічних функцій держави. Науковці даної економічної течії вважали, що лише держава може найкраще вирішити куди інвестувати кошти для економічного зростання. Необхідними елементами державної фінансової політики вони визнавали державні субсидії та підтримку експорту товарів, послуг і капіталу. А. Вагнер ввів у науковий обіг категорію “фінансова економіка”, під якою розумів державний бюджет. Він визначив, що темпи зростання державних видатків у розвинутих країнах випереджають темпи зростання промислового виробництва і сформував “закон зростаючої ділової активності”, відповідно до якого, державні видатки в країнах, де розвивається економіка, повинні зростати швидше, ніж обсяги виробництва, що в кінцевому підсумку позитивно впливає на економіку. Така тенденція була зумовлена постійним розширенням та ускладненням державних функцій.

Дослідження Дж. Кейнса побудовані на тому, що економіка не може ефективно використовувати наявні ресурси, і тому виникає потреба державного втручання. Кейнсіанська теорія розглядала бюджет як важливий інструмент регулювання сукупного попиту. Так, в умовах економічного спаду держава має скорочувати податкове навантаження на економіку і збільшувати видатки бюджету, допускаючи дефіцит бюджету і посилюючи таким чином додатковий попит в економіці. В умовах економічного зростання заходи уряду мають стримувати сукупний попит, збільшуючи податкове навантаження та зменшуючи видатки бюджету. Передбачалось, що дефіцити бюджету могли зберігатись при зростаючому виробництві для стимулювання економіки і досягнення ще більших темпів зростання. Дж. Кейнс відстоював ідею того, що економічне зростання залежить від достатніх заощаджень тільки за умови повної зайнятості. Він стверджував, що населення схильне збільшувати своє споживання зі зростанням доходу, але не в тій же мірі, в якій зростає дохід. І тому виникає необхідність державного втручання, спрямованого на вилучення за допомогою податків доходів населення, які зберігаються у заощадженнях, та спрямування цих коштів на інвестування та фінансування поточних видатків [7].

Неокласична школа, представником якої є А. Пігу, відома постулатами щодо підсилення ролі держави у забезпеченні довгострокових умов економічного зростання. Так, саме на державу покладаються основні завдання у напрямку структурної перебудови господарства, стимулювання науково-технічного прогресу, заохочення інноваційно-інвестиційної діяльності. Неокласики також наголошували на чіткому розмежуванні функцій держави та приватного сектору – діяльність держави має бути обмежена розробкою фінансової політики у напрямку формування економічно-соціальних програм, а їх виконання мають здійснювати приватні підприємці. Ця фінансова теорія передбачала скорочення загального обсягу видатків та зміну їх структури: збільшення видатків на заохочення науково-технічного прогресу, розвиток освіти та науки.

У “Трактаті про податки і збори” В. Петті досліджував проблеми оподаткування, розкрив та обґрунтував відповідні принципи і засади формування

фіскальної політики. Особливу увагу звертав на структуру державних видатків, причини їх постійного зростання та механізми оптимізації видатків. Вважав, що доцільним є утворення бюджетного профіциту, однак при цьому рівень оподаткування не має стримувати розвиток національної торгівлі, що у свою чергу може негативно впливати на економіку країни в цілому.

Адам Сміт, представник класичної економічної теорії, у своїй праці “Дослідження про причини та природу багатства народів” висвітлює питання щодо державних видатків, структури доходів бюджету та принципів оподаткування. Він наголошував на необхідності формування збалансованого бюджету, оскільки накопичення боргів у зв’язку із фінансуванням дефіциту в перспективі відволікає значну частину фінансових ресурсів держави. У своїй трудовій теорії вартості А. Сміт обстоював ідею того, що видатки носять непродуктивний характер і тому повинні бути зведені до мінімуму [2].

Прихильник теорії «економіки пропозиції» Артур Лаффер доводив, що нижчі ставки податків можуть дати вагоміші надходження коштів до державного бюджету, ніж високі. Він є автором «кривої Лаффера», яка характеризує залежність державних доходів від середнього рівня податкових ставок. Крива показує наявність оптимального рівня оподаткування, за якого державні доходи досягають свого максимуму, а якщо податкова ставка перевищує певну об’єктивну межу, то податкові надходження починають зменшуватись.

Загальноприйнятим є положення, що державні видатки сприяють економічному зростанню. Проте, американський економіст Р. Барро, на основі вивчення впливу частки державного споживання у ВВП на економічний розвиток, стверджував, що нарощення державного споживання породжує викривлення головних ринкових фінансових важелів (наприклад, високі відсоткові ставки та ставки податків), що не сприяє стимулюванню до інвестування та росту.

У становленні вітчизняної фінансової науки особливе значення має “План фінансів” (1810 р.) Михайла Сперанського. Науковець зазначав, що основною проблемою в сфері державних фінансів є невідповідність обсягу доходів обсягу видатків. Для відповідності складових бюджету одна одній необхідно зменшувати

видатки та збільшувати доходи. Необхідними видатками вважав видатки, пов'язані з реалізацією функцій внутрішньої та зовнішньої безпеки держави, відстрочення яких може нанести фінансовій системі значні збитки, без яких органи управління не можуть виконувати власні повноваження. Корисні видатки – це ті, що: використовуються для заохочення та розвитку галузей господарства; без яких органи влади можуть обійтись та не зупинитись в своєму функціонуванні; відстрочення яких, не спричинює збитки приватному сектору, але лише тимчасово зменшує вигоди та доходи, які отримує держава та населення від нього. До надмірних видатків було віднесено предмети розкоші та ті статі витрат, які можливі лише за умов наявності додаткових джерел доходів. М. Сперанський створив власну класифікацію видатків та виділив критерії їх поділу: за видом управління, за ступенем необхідності, за простіром видатків, за строковістю і за стабільністю. Доходи бюджету науковець поділив на: загальні, приватні, звичайні, надзвичайні. Таким чином, М. Сперанським була вперше сформована система видатків і доходів на рівні державного та місцевих бюджетів.

Сучасний етап формування бюджетної системи розпочався із прийняттям Бюджетного кодексу. На сьогоднішній день Кодекс визначає основні принципи побудови та функціонування бюджетної системи. Усі вони діють у єдності та взаємозв'язку між собою. Так, бюджетна система України ґрунтується на принципах єдності, збалансованості, самостійності, повноти, обґрунтованості, ефективності та результативності, субсидіарності, цільового використання бюджетних коштів, справедливості та неупередженості, публічності та прозорості [18]. Бюджетний Кодекс роз'яснює їх (Додаток 1).

Держава за рахунок бюджетних коштів, крім утримання всіх гілок влади, органів управління, системи правопорядку та зовнішньої оборони, здійснює регулювання важливих економічних та соціальних процесів. За допомогою бюджетної системи вирішуються питання фінансового регулювання як на макрорівні в масштабах всієї країни, всього господарства, так і в окремих регіонах, на рівні місцевого самоврядування. Державне регулювання в сучасних умовах являє собою макроекономічний регулятор відтворювальних процесів,

спрямований на реалізацію стратегічних пріоритетів економічного розвитку держави. Держава організовує економічний розвиток через бюджетні інструменти прямого та непрямого впливу. Провідними формами прямого впливу є бюджетне фінансування конкретних загальнодержавних інвестиційних програм та кредитування за рахунок бюджетних коштів [93]. Потужним непрямим інструментом регулювання економічного розвитку країни з боку держави є нормативно-правове регулювання бюджетних відносин, які виникають під час формування і використання централізованого грошового фонду. Ці правові акти: визначають коло фізичних і юридичних осіб, на яких у конкретний період поширюється дія правової норми; забезпечують право використання фондів бюджетних ресурсів; виступають підґрунтям для вжиття відповідних заходів щодо виконання правових норм [22].

У Бюджетному кодексі визначено склад нормативно-правових актів, які впорядковують систему організації та здійснення бюджетних відносин між усіма ланками бюджетної системи, передбачають здійснення постійного контролю за надходженням бюджетних коштів та їх використанням. Так, бюджетне законодавство України складається з: Конституції; Бюджетного кодексу; закону про державний бюджет; інших законів, що регулюють бюджетні відносини; нормативно-правових актів Кабінету Міністрів; нормативно-правових актів органів виконавчої влади; рішень про місцевий бюджет; рішень місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування [18].

Конституція, яка була прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради 28 червня 1996 року, регулює питання, які стосуються функціонування бюджетної системи, зокрема: механізм прийняття законів; повноваження Верховної Ради, Президента, Кабінету Міністрів, органів місцевого самоврядування в організації бюджетного процесу. Розглянемо окремі положення Конституції [45].

Бюджетний кодекс є другим в ієрархії нормативно-правових актів, які врегульовують бюджетні відносини, тобто ті відносини, що виникають в процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів та розгляду звітів про їх виконання, а також контролю за виконанням державного та місцевих бюджетів.

Кодексом визначаються правові засади функціонування бюджетної системи, її принципи, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин та відповідальності за порушення бюджетного законодавства [61].

Оскільки відповідно до чинного законодавства державний бюджет повинен набути форми закону, то затверджується Закон “Про Державний бюджет” (на відповідний рік), який містить основні положення щодо забезпечення виконання бюджету протягом бюджетного періоду.

До законів, які регламентують процес функціонування бюджетної системи також належать: Закон “Про прожитковий мінімум” [93], Закон “Про місцеве самоврядування в Україні” [83], Закон “Про місцеві державні адміністрації” [84], Європейська Хартія про місцеве самоврядування [36] та інші. Органи влади в селах, селищах, містах, районах у містах самостійно розробляють, затверджують і виконують відповідні місцеві бюджети. Рішення про місцевий бюджет – це нормативно-правовий акт відповідної місцевої ради, виданий в установленому порядку, що затверджує місцевий бюджет та визначає повноваження місцевої державної адміністрації або виконавчого органу місцевого самоврядування здійснювати виконання місцевого бюджету протягом бюджетного періоду [18].

Вагомою складовою правового забезпечення функціонування бюджетної системи є Основні напрями бюджетної політики..

Бюджетна політика – це системна сукупність науково-обґрунтованих і законодавчо визначених засад, а також пріоритетів і конкретних заходів цілеспрямованої діяльності держави з оптимізації взаємодії міжбюджетних відносин і бюджетного процесу з метою обґрунтованого формування, раціонального розподілу й ефективного використання протягом бюджетного періоду бюджетних ресурсів на всіх рівнях бюджетної системи для забезпечення її дієвого функціонування, мотивованого на економічне зростання й підвищення рівня соціальних стандартів у контексті стратегічних завдань економічного розвитку та становлення фінансової моделі країни [5]. Призначення бюджетної політики реалізується у забезпеченні стійкого довготривалого економічного зростання шляхом структурно-інноваційних перетворень економіки, створення

сприятливого інвестиційного середовища [15]. Бюджет безпосередньо впливає на економічний розвиток, його темпи і якість. Чистий внесок бюджетної політики в економічне зростання визначається тим, що держава вносить через бюджет додаткові можливості для розвитку економіки або, навпаки, забирає їх. Бюджетна політика формується на основі соціально-економічної політики, яка виходить, з одного боку, з бажання підвищити конкурентоспроможність країни, стати рівноправним учасником світових економічних і фінансових відносин, а з другого – з необхідності підвищення доволі низького рівня забезпечення населення і державних суспільних послуг, які можуть створювати соціальне напруження в суспільстві. Перше завдання потребує реалізації стратегії прискореного економічного зростання на якісно новому технологічному рівні, друге – збільшення обсягу видатків бюджету на соціальні потреби, а отже, поліпшення наукового обґрунтування бюджетно-податкової політики. Сфера публічних фінансів не обмежується лише бюджетним регулюванням [93]. Бюджетна політика реалізується у поєднанні із основними засадами фіскальної, монетарної, боргової політики. Так, метою бюджетно-податкової політики є формування державного та місцевих бюджетів за одночасного стимулювання ділової активності суб'єктів господарювання, встановлення оптимального податкового навантаження на фізичних та юридичних осіб, забезпечення зайнятості населення, стримування інфляційних процесів та спрямованої на забезпечення економічного зростання, модернізацію економіки та розвиток соціальної сфери [10]. Боргова політика пов'язана із залученням додаткових фінансових ресурсів у розпорядження держави та увідповіднення витрат з обслуговування державного боргу до її можливостей. Грошово-кредитна політика включає комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення стабільності національної грошової одиниці [85].

Отже, бюджетна система – найважливіший економічний регулятор; вагома складова державного регулювання соціально-економічних процесів; основа державних фінансів у кожній країні. Головною метою органів державної влади є підвищення матеріального добробуту громадян та забезпечення економічного

зростання країни, що здійснюється через виконання різних функцій – економічної, соціальної, екологічної, забезпечення обороноздатності країни та інших. Держава може фінансувати окремі галузі національної економіки, підприємства, виробництво різних видів товарів, виробів, надання послуг, які є життєво необхідними для громадян країни. Через бюджетну систему органи влади ефективно впливають на науково-технічний прогрес, структурну перебудову економіки, розширюють зовнішньоекономічну діяльність, економічними методами стимулюють збільшення валового продукту за рахунок підвищення загальносуспільної продуктивності праці тощо.

1.2. Функціонування бюджетної системи у країнах з розвинутою і транспарентною економікою

Бюджетна система представляє собою надзвичайно складну фінансову конструкцію, за умови виваженої побудови якої збалансовуються інтереси та протиріччя бюджетно-податкової політики і економіки. Кожна держава має свою бюджетну систему, встановлює принципи її побудови, структуру, взаємозв'язок об'єднаних у ній складових тощо. Одним із пріоритетів фінансової стратегії України є поглиблення її інтеграції в міжнародний фінансовий простір, і тому постає необхідність у дослідженні процесів функціонування бюджетних систем у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою.

Залежно від устрою держави розрізняють наступні типи бюджетних систем:

- 1) дворівневі, що складаються з державного та місцевих бюджетів – характерні для унітарних держав (Франція, Україна, Республіка Казахстан, Республіка Білорусь);
- 2) бюджетні системи, що включають три або чотири рівні, а саме: федеральний бюджет, бюджети членів федерацій та місцеві бюджети, а також бюджети земель – характерні для федеративних держав (Росія, Німеччина);
- 3) однорівневі бюджетні системи, що складаються з одного рівня – державного бюджету – притаманні державам з тоталітарним устроєм, або для невеликих країн, де немає територіального поділу.

Поряд із загальними ознаками кожна країна має свої особливості бюджетної політики, що склалися історично або є вимогами часу. В умовах глобалізації світової економіки значення бюджетної політики дедалі більше зростає, оскільки раціональний розподіл фінансових ресурсів між галузями економіки та пріоритетними напрямками державної політики є потужним важелем сталого як економічного, так і соціального розвитку країни. Розглянемо детальніше особливості функціонування бюджетних систем деяких країн та сучасні пріоритети їх бюджетної політики.

Франція. Фінансова система – дворівнева, включає загальнодержавні та місцеві фінанси. Особливістю бюджетної системи є її багатоланковий характер: вона складається з державного та місцевих бюджетів, спеціальних рахунків Казначейства (відкриваються для державних установ, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність), приєднаних бюджетів (для фінансування пошти та телеграфу, сільськогосподарських дотацій), операцій тимчасового характеру [6].

Доходи та витрати державного бюджету поділяються на дві частини: операції кінцевого характеру (безповоротне фінансування), або звичайні поточні витрати, та операції тимчасового характеру (кредитні) [42]. Дохідна частина формується за рахунок: податкових та неподаткових надходжень; поточних надходжень від промислової та комерційної діяльності; надходжень від участі держави в капіталі, а також від інших активів і прав держави як власника державного майна; коштів від пожертвувань та заповітів на користь держави; погашення позик і авансів тощо. Видатки охоплюють такі основні статті: асигнування на утримання органів державної влади; видатки на утримання персоналу: винагороди за трудову діяльність, внески і відрахування до фондів соціального страхування, допомога з соціального забезпечення, інші види допомог; поточні видатки, що включають субвенції на утримання служб загальнодержавного значення та не пов'язані з видатками на обслуговування персоналу; обслуговування державного боргу; інвестиційні видатки; інтервенціоністські видатки, що включають трансферти населенню, підприємствам, органам місцевого самоврядування; видатки по фінансових операціях: позики, аванси тощо [38].

Спеціальні рахунки відкриваються лише на основі закону про державний бюджет та представлені такими групами: цільові рахунки (тут відображаються операції, які фінансуються за рахунок доходів, що призначені для конкретних видатків); рахунки комерційних операцій, що відображають операції промислового або комерційного характеру; рахунки про грошових операціях відображають доходи та видатки грошового характеру; рахунки фінансової допомоги відображають позики та аванси, що надаються державою [38].

Бюджетна система заснована на чотирьох класичних принципах: складання бюджету на рік; єдність; універсальність; спеціалізація. Принцип єдності означає, що всі фінансові операції відображаються в єдиному законодавчому документі, який затверджує парламент. Специфіка країни полягає в тому, що деякі фінансові операції або оформляють у вигляді додатка до загального, або враховують окремо від державного бюджету. Універсальність передбачає окреме відображення доходів та витрат в абсолютній сумі, однак із низки статей бюджету відображають лише сальдо. Спеціалізація бюджетної системи полягає в цільовому використанні кредитів бюджету без права переводу їх з однієї статті на іншу [40].

Рівень оподаткування та ступінь складності податкової системи знаходяться на достатньо високому рівні. Це пов'язане з тим, що фінансування більшої частини населення пенсійного віку та значної частини системи охорони здоров'я відбувається саме за рахунок державного сектору. Податкова система налічує багато різних податків, ставок та задіяних у справі підрахунку і справляння податків фінансових інститутів. Так, ставка податку на прибуток варіюється від 0% до 45%; податку на майно від 0% до 1,5%; податку на додану вартість від 2,1% до 20%, зокрема: за ставкою 2,1% оподатковуються фармацевтичні препарати та газети, 5,5% - медичні та харчові продукти, електронні та паперові книги, 10% - фармацевтичні препарати, транспорт, культурні, спортивні та інші розважальні заходи, готелі, житло, ресторани, 20% - стандартна ставка.

Система фінансового вирівнювання також має свої особливості, завданнями якої є вирівнювання доходів окремих місцевих бюджетів, які вони мають від податків, та компенсація витрат, обумовлених розширенням компетенції місцевих органів влади, а також "незаслужених витрат" (забезпечення житлом вчителів; виплата житлових субсидій; податок на додану вартість, сплачений на інвестиції). Для вирівнювання доходів від різниці отриманих в податках використовується глобальна (єдина) дотація функціонування. Розширення компетенції компенсується: загальною дотацією з децентралізації, регіональною дотацією на шкільну освіту, дотацією департаментам на оснащення коледжів [52].

Глобальна (єдина) дотація – це спеціальний фонд трансфертів для органів місцевого самоврядування, кошти з якого надаються комунам та департаментам. Фонд формується за рахунок відрахувань від податку на додану вартість. Глобальна (єдина) дотація комун складається з трьох основних частин: базова дотація, дотація вирівнювання та компенсаційна дотація [52]. Обсяг базової дотації визначається в середньому на одного жителя, з урахуванням розмірів адміністративно-територіальної одиниці та видатків, що пропорційно залежать від чисельності жителів. Дотація вирівнювання визначається на основі формули вирівнювання, яка враховує податковий потенціал комун та використовується з метою зближення фінансових можливостей територіальних колективів. Компенсаційна дотація враховує особливі витрати комун, а її розмір залежить від: кількості дітей дошкільного віку, які проживають в комуні, загальної довжини “загальнокорисних” доріг, кількості суспільного житлового фонду.

Єдина дотація функціонування департаменту включає: спеціальну допомогу, фіксовану дотацію та дотацію вирівнювання [52]. Спеціальна допомога, або дотація мінімального функціонування, надається найбільш бідним департаментам, які мають податковий потенціал на душу населення на 40% менше, ніж середній податковий потенціал по всіх департаментах. Фіксована дотація встановлюється в розмірі 45% сукупної єдиної дотації функціонування департаменту, а дотація вирівнювання – 55% цієї ж єдиної дотації.

Компенсаційний фонд податку на додану вартість – це трансфертний фонд фінансових ресурсів, кошти якого направляються на інвестування територіальних колективів. Він є формою участі держави у інвестиційній діяльності. Фонд відшкодовує місцевим органам влади податок на додану вартість, який вони сплачують по своїх операціях у процесі здійснення витрат розвитку. Виплати з Фонду органи місцевої влади використовують на свій розсуд, проте вони повинні обов’язково відображатися в бюджеті розвитку як інвестиції. Компенсаційний фонд податку на додатну вартість функціонує поза державним бюджетом [52].

Федеративна Республіка Німеччина. Фінансова система представляє собою модель бюджетно-податкових взаємовідносин, яка ґрунтується на перерозподілі

фінансових потоків з метою усунення нерівності різних регіонів країни. Бюджетна система складається з федерального бюджету, бюджету суб'єктів федерації, бюджетів муніципалітетів – громад. Бюджетний устрій ґрунтується на сильній децентралізованій федеральній системі, що надає велику владу 16 землям.

Бюджет є головною ланкою фінансової системи, його структура та бюджетний процес відповідають федеративному характеру державного устрою. До федерального бюджету включаються доходи та видатки трьох рівнів адміністративного управління – федерації (центральный бюджет), земель (регіональні бюджети) та общин (місцеві бюджети). Консолідований бюджет включає доходи та видатки бюджетів трьох рівнів за вирахуванням міжбюджетних трансфертів. Бюджетний період співпадає з календарним роком.

Податки є найважливішим джерелом доходів держави. У загальній структурі надходжень федерального бюджету переважають доходи від індивідуальних і прибуткових податків та податку на додану вартість, що відповідає загальній тенденції формування бюджетів розвинених країн. Державний розподіл доходів забезпечується шляхом періодичних переговорів між федеральними, земельними та місцевими органами влади. Приблизно половина податків надходить в земельні та місцеві бюджети, менше половини – федеральному бюджету, а залишки коштів передаються на потреби Європейському Союзу. Після цього відбувається перерозподіл податків у формі трансфертів шляхом перерахування коштів до бюджетів найбільш бідних земель [39].

Структура витрат федерального бюджету відображає функції, які виконує уряд, зокрема фінансування військових витрат, зовнішньоекономічної діяльності, переважної частини соціальних витрат, а також витрати на фінансове сприяння (субсидування, пільгове кредитування або пряме фінансування) окремих галузей, виробництв та регіонів, науку та освіту, утримання адміністративного апарату. Щорічно важливе місце в системі державного регулювання належить витратам бюджету на економіку (витрати на житлове будівництво, комунальне господарство, енергетику, видобувну та обробну промисловості, зв'язок, транспорт та сільське господарство). 90% цих видатків спрямовано на

фінансування виробничої інфраструктури: будівництво та підтримку в належному стані доріг, аеродромів, федеральної залізниці та пошти [39].

Стратегія бюджетної політики країни знаходить своє відображення в консолідації бюджету, коригуванні середньострокових бюджетних планів у напрямі збалансування федерального бюджету і передбачає: обмеження зростання чистих запозичень; скорочення структурного дефіциту; зменшення соціальних видатків і процентних доходів задля нарощення темпів економічного зростання [52]. Також, бюджетна політика має на меті зменшення видатків федерального бюджету на соціальне забезпечення, що пояснюється бюджетною стратегією, направленою на скорочення видатків для зменшення дефіциту федерального бюджету. Структурі видаткової частини бюджету притаманна значна частка видатків на пенсійне страхування, на суспільні послуги та на загальне фінансове управління, в т.ч. витрати на обслуговування федерального боргу. Останніми роками збільшуються видатки на науку та освіту, що пов'язано з наявною проблемою ринку праці – проблемою мігрантів [31].

Республіка Казахстан. Бюджетна система є дволанковою і включає республіканський та місцеві бюджети. Кожній ланці бюджетної системи відповідають свої види самостійних бюджетів: республіканський бюджет; обласний бюджет, бюджет міста республіканського значення, столиці; бюджет району (міста обласного значення). Бюджет складається з таких розділів: доходи, видатки, чисте бюджетне кредитування, сальдо по операціям з фінансовими активами, дефіцит або профіцит бюджету, фінансування дефіциту бюджету [19]. До бюджету зараховуються податкові та неподаткові доходи, надходження від продажу основного капіталу та трансферти. В країні функціонують 13 податків та 17 інших обов'язкових платежів до бюджету у формі зборів, плати та державного мита [44]. Основними бюджетоутворюючими податками є податок на додану вартість та прибуткові податки. Ставка податку на додану вартість – 12%, корпоративного прибуткового податку – 20%, індивідуального прибуткового податку – 10%, а доходи у формі дивідендів оподатковуються за ставкою 5% [44].

В країні створений та успішно функціонує Національний фонд, який призначений для забезпечення соціально-економічного розвитку держави шляхом накопичення фінансових активів та іншого майна (окрім нематеріальних активів), зниження залежності економіки від нафтового сектора та впливу несприятливих зовнішніх факторів. Фонд представляє собою активи, що зосереджуються на рахунку уряду в Національному банку, а також у вигляді іншого майна [19]. Національний фонд виконує ощадну та стабілізаційну функції. Ощадна функція забезпечує накопичення фінансових активів та іншого майна, а також прибутковість активів в довгостроковій перспективі при помірному рівні ризику. Стабілізаційна функція призначена для підтримання достатнього рівня ліквідності активів. Формування Фонду визначається з урахуванням кон'юнктури світових і внутрішніх ринків, економічної ситуації в державі та за кордоном, пріоритетів соціально-економічного розвитку зі збереженням макроекономічної та фінансової стабільності та дотриманням основних цілей та завдань. Фонд використовується: у вигляді гарантованого трансферту з нього в республіканський бюджет; на покриття витрат, пов'язаних з управлінням Фондом та проведення щорічного аудиту; у вигляді цільових трансфертів, які передаються з Фонду в республіканський бюджет на цілі, що визначаються президентом країни [19].

Головна мета фінансової політики в середньостроковому періоді – початок реалізації нового курсу розвитку країни, створення основ для виробничої, конкурентоспроможної економіки, яка ґрунтується на принципах прибутковості, ефективності та підвищення рівня життя населення. Бюджетна політика є стратегічною та спрямованою на забезпечення збалансованості державних фінансів та стабільності соціально-економічного розвитку. У зв'язку з цим, завданнями бюджетної політики є: забезпечення макроекономічної стабільності; концентрація бюджетних витрат на пріоритетних напрямках соціального та економічного розвитку; підвищення ефективності використання бюджетних коштів; фінансова децентралізація; подальше накопичення коштів у Національному фонді шляхом обмеженого використання нафтових доходів [63]. Дефіцит бюджетів фінансується переважно запозиченням із внутрішнього ринку.

Підтримка регіонів спрямована на підвищення їх конкурентоспроможності та раціональної просторової організації економічного потенціалу.

Регулюючі заходи у сфері міжбюджетних відносин спрямовані на забезпечення доступності та підвищення якості державних послуг, що гарантовані Конституцією та законодавством незалежно від місця проживання громадян.

Пріоритетами видатків бюджету у 2016 – 2018 роках є: виконання державних соціальних зобов'язань в повному обсязі; забезпечення зайнятості населення; покращення умов життя населення та якісне оновлення інфраструктури життєзабезпечення; соціальна модернізація та підвищення якості державних послуг; регіональний розвиток; модернізація та диверсифікація економіки; підтримка розвитку малого та середнього бізнесу; реалізація заходів щодо укріплення обороноздатності, національної безпеки, правопорядку та заходів попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій.

Республіка Білорусь. Бюджетна система включає республіканський та місцеві бюджети. Місцеві бюджети поділяються на: бюджети первинного рівня (сільські, селищні, міські (міст районного підпорядкування)); бюджети базового рівня (районні та міські (міст обласного підпорядкування)); бюджети обласного рівня (обласні бюджети та бюджету м. Мінська).

Доходи бюджетів поділяються на такі групи: податкові та неподаткові доходи, внески на державне соціальне страхування і безоплатні надходження [18]. Функціонують республіканські та місцеві податки і збори. До республіканських належать: податок на додану вартість; акцизи; податок на прибуток; податок на доходи іноземних організацій, які не провадять діяльність в країні через постійне представництво; прибутковий податок з фізичних осіб; податок на нерухомість; земельний податок; екологічний податок; податок на видобуток (вилучення) природних ресурсів; збір за проїзд автомобільних транспортних засобів іноземних держав по автомобільних дорогах загального користування держави; офшорний збір; гербовий збір; консульський збір; державне мито; патентні мита; митні збори; утилізаційний збір. До місцевих належать: податок за володіння собаками; курортний збір; збір з заготівельників [58]. Ставки основних

бюджетоутворюючих податків встановлені в таких розмірах: податок на додану вартість – 0%, 10%, 20%; податок на прибуток – 5%, 10%, 12% (в т.ч. оподаткування доходів від дивідендів), 18%; прибутковий податок з фізичних осіб – 9%, 13%, 16% [58]. У 2014 році доходи консолідованого бюджету становили 28,2% ВВП, а видатки – 27,1% ВВП [62].

З метою забезпечення макроекономічного корегування, зниження дисбалансів на валютному ринку та тиску на золотовалютні резерви, урядом країни та Національним банком в кінці минулого року були прийняті наступні заходи реагування: перехід до гнучкого режиму курсоутворення; оптимізація кредитування державних програм, в т.ч. житлове будівництво; жорстка ув'язка темпів зростання заробітної плати та продуктивності праці; організація роботи із найбільшими кредитоотримувачами в реальному секторі щодо рефінансування та реструктуризації їх заборгованості перед банківською системою.

Досвід фінансової політики зарубіжних країн є актуальним для України. Держава готова до розвитку співробітництва з Росією, заснованому на принципах добросусідства, рівноправ'я та взаємної поваги тощо. Білорусь і Казахстан є пріоритетними партнерами на пострадянському просторі. В перспективі Україна буде розвивати більш інтенсивну політичну взаємодію з цими державами, шукатиме алгоритми формування нових умов двостороннього торговельно-економічного співробітництва з урахуванням їх членства в Євразійському економічному союзі. Крім того, розвиток партнерства з Німеччиною та Францією – впливовими державами – членам ЄС і НАТО, які надають вагому допомогу Україні для пришвидшення реалізації демократичних реформ та швидкої імплементації Угоди про асоціацію з ЄС, – є для України одним із важливих зовнішньополітичних пріоритетів. Україна планує поглиблювати співробітництво з цими державами в дво- та багатосторонніх форматах з метою виведення відносин з ними на рівень стратегічного партнерства [3].

Практика побудови бюджетної системи досліджених країн свідчить, що головним інструментом, за допомогою якого здійснюється регулювання економічних процесів, є бюджет та податкова система. Ефективне використання

елементів податкової політики та бюджетного механізму в управлінні економікою країни є одним із основних завдань вітчизняної соціально-економічної стратегії.

РОЗДІЛ II

СТАНОВЛЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ СКЛАДОВОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

2.1. Особливості функціонування бюджетної системи України та етапи її розвитку

Бюджетна система України має тривалу історію становлення та розвитку. Вона врегульована нормами права і побудова з урахуванням бюджетного устрою, адміністративно-територіального поділу та особливостей історичного розвитку. Для розробки та реалізації ефективної бюджетної політики в умовах поглиблення економічних реформ та подолання наслідків кризових явищ необхідно враховувати досвід становлення бюджетного менеджменту. Тому, актуальним є аналіз бюджету з початку становлення незалежності держави. Можна виділити п'ять основних етапів розвитку бюджетної системи після здобуття незалежності.

I етап – становлення (1991 – 1994 рр.): характеризується недосконалим регулюванням міжбюджетних відносин; наявністю значного розміру бюджетного дефіциту (в т.ч. з емісійними джерелами покриття) та зростанням обсягу державного боргу. Протягом цього періоду основні зусилля органів влади були спрямовані на розбудову системи державних фінансів.

Зародженням бюджетних відносин незалежної держави можна вважати прийняття 5 грудня 1990 р. Закону “Про бюджетну систему Української РСР”, згідно з яким вона складалась з республіканського та місцевих бюджетів (обласні, районні, міські, селищні та сільські) тобто, ще не було виокремлено поняття “Державний бюджет України”. Проте, були закладені нові принципи побудови бюджетної системи – самостійність бюджетів та наявність в них власної дохідної бази. Вважається, що прийняття цього документу зумовило фактичний вихід бюджетної системи УРСР зі складу бюджетної системи Радянського Союзу.

Прийнявши 16 липня 1990 р. Декларацію про Державний суверенітет, держава зробила перший крок до здобуття незалежності, хоча формально ще залишалася в складі СРСР. З проголошенням 24 серпня 1991 р. і підтвердженням на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р. незалежності та утворення України як суверенної Європейської держави розпочався сучасний період формування бюджетної системи держави як суб'єкта міжнародного права [15]. Це заклало основу для подальшого розвитку міжбюджетних відносин та здійснення бюджетної реформи. Держава стала суверенною та демократичною, розпочались радикальні реформи у кожній сфері народного господарства. З початку самостійності бюджетна система стала одним із атрибутів державності.

25 червня 1992 р. вперше затверджено Закон “Про Державний бюджет України на 1992 рік” як незалежної держави, яким було введено в обіг поняття “Державний бюджет”.

Важливе значення в історії становлення бюджетних відносин має прийняття Декрету Кабінету Міністрів “Про місцеві податки і збори” та видання Указу Президента “Про порядок касового виконання Державного бюджету України”. Першим документом місцевим органам влади було надано право встановлювати 16 видів місцевих податків і зборів, що стало кроком до зміцнення самостійності місцевих бюджетів. Відповідно другим документом було запроваджено єдине касове виконання державного та місцевих бюджетів Національним банком.

Прийняття в 1994 р. Закону “Про систему оподаткування” визначило принципи побудови системи оподаткування, податки та збори до бюджетів і до державних цільових фондів, права, обов'язки і відповідальність платників.

II етап – часткове збалансування бюджетної системи (1995 – 2000 рр.): недостатній рівень регулюючої функції бюджету; поступове впровадження казначейської системи касового обслуговування бюджету; збільшення податкових надходжень, зменшення розміру бюджетного дефіциту з використанням неемісійних джерел покриття, скорочення обсягу державного боргу.

На цей період припадає створення у 1995 р. Державного Казначейства відповідно до Указу Президента “Про Державне казначейство України” з метою забезпечення ефективного управління коштами державного бюджету, підвищення оперативності у фінансуванні видатків у межах наявних обсягів фінансових ресурсів. Поступово Казначейство ставало повноцінним учасником бюджетного процесу і сьогодні вся його діяльність спрямована на реалізацію державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів. Почала впроваджуватись система Єдиного рахунку Казначейства, що дозволило скоротити час проходження платежів до бюджету та фінансування видатків.

В червні цього ж року було прийнято нову редакцію Закону “Про бюджетну систему України”, в якому: визначено структуру бюджетної системи (державний, республіканський та місцеві бюджети); проведено розмежування доходів та видатків між ланками бюджетної системи; розкрито сутність зведеного бюджету; регламентовано організацію бюджетного процесу; впроваджено порядок розроблення основних напрямків бюджетної політики на наступний рік.

Від 28 червня 1996 р. основним Законом стала Конституція, яка визначає державний та суспільний лад країни, правову систему, проголошує і закріплює основні права та обов’язки громадян, окреслює компетенції і повноваження законодавчої, виконавчої та судової влади. Цей документ став основним для вдосконалення принципів побудови бюджетної системи, розвитку міжбюджетних відносин та здійснення бюджетної реформи.

Відповідно до Конституції та Закону “Про Рахункову палату” (1996 р.) було створено постійно діючий орган контролю – Рахункову Палату, який підпорядкований та підзвітний Верховній Раді та забезпечує проведення контролю за надходженням коштів до державного бюджету та їх використанням.

Постанова Верховної Ради “Про структуру бюджетної класифікації України” передбачила створення єдиної системи державних доходів та видатків бюджетів всіх рівнів для забезпечення загальнодержавної і міжнародної співставності бюджетних показників.

III етап – інституційний розвиток бюджетної системи (2001 – 2009 рр.): прийняття Бюджетного кодексу; впровадження казначейського обслуговування місцевих бюджетів; істотне зменшення обсягу державного боргу; впровадження програмно-цільового методу планування бюджету; посилення управління дефіцитом бюджету; реформування системи міжбюджетних відносин.

Напочатку XXI ст. особливої актуальності набувають інституціональні та неоінституційні підходи до дослідження бюджетної системи, оскільки її подальше становлення пов'язане зі зміною інституційного середовища. Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетної системи, яка динамічно розвивається, постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку. Інститути бюджетної системи мають складну внутрішню структуру норм, правил, а їх еволюція тісно пов'язана з розвитком інститутів державного управління та макроекономічного регулювання. Неоінституційна теорія передбачає приналежність бюджету до базових інститутів держави та виокремлює інститут доходів бюджету (у його складі інститут податку та інститут неподаткових надходжень) та інститут видатків бюджету (у його складі – інститут державних закупівель, інститут трансфертів тощо).

Казначейство розпочало облік зобов'язань розпорядників бюджетних коштів, що сприяло постійному контролю за відповідністю зобов'язань асигнуванням та покращенню фінансової дисципліни у бюджетних відносинах.

Прийняття 21 червня 2001 р. Бюджетного кодексу започатковано нову ідеологію організації міжбюджетних відносин, які базуються на єдиних засадах, підходах та принципах побудови бюджетної системи. Бюджетна система стала основним чинником впливу на розвиток суспільно-економічних процесів, важливим інструментом їх регулювання з боку держави.

З 1 січня 2002 р. відбулося впровадження казначейського обслуговування місцевих бюджетів за доходами та трансфертування бюджетів усіх рівнів. Затвердженням 26 липня 2002 р. Наказу про “Положення про єдиний казначейський рахунок” та прийняттям 5 квітня 2001 р. Закону “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” було проведено роботу щодо удосконалення

функціонування органів Казначейства та визначено систему електронних платежів Національного банку державною системою міжбанківських розрахунків.

До кардинальних змін в ідеології управління бюджетними коштами належить схвалення “Концепції застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі” (від 14 вересня 2002 р.). Перевагою методу є встановлення безпосереднього зв’язку між виділенням коштів та результатами їх використання.

На цей же період припадають позитивні зрушення у соціальній політиці держави: відбулось істотне підвищення мінімальної заробітної плати (з 118,00 грн станом на 31.12.2001 р. до 744,00 грн станом на 31.12.2009 р.); розпочалось надання адресних пільг сім’ям з дітьми та малозабезпеченим громадянам.

Проте глобальна фінансова криза 2008 – 2009 років внесла певне розбалансування у вітчизняну бюджету систему, що виявилось в зменшенні надходжень до бюджетів, ускладненні фінансування дефіциту тощо. Відбулось значне зменшення рівня соціального забезпечення населення, зокрема через “замороження” розміру основних соціальних гарантій в бюджеті 2009 року [32].

IV етап – (2010 – 2015 рр.): подальше вдосконалення бюджетних відносин; усунення наслідків фінансової кризи 2008 – 2009 років в бюджетній сфері; зміцнення нормативно-правової бази.

Найважливішим документом цього періоду розбудови бюджетних відносин є Програма економічних реформ на 2010 – 2014 рр. “Заможне суспільство, конкурентна економіка, ефективна держава”, яка була розроблена з метою відновлення економічного зростання та спрямована на модернізацію економіки. На початок періоду держава відчувала наслідки фінансової кризи 2008 р., яка загострила результати бездіяльності останніх років. Передбачалося, що єдиним шляхом виходу держави на траєкторію сталого розвитку є рішучі та всеосяжні реформи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності економіки. Заходи були орієнтовані на побудову сучасної, стійкої, відкритої та конкурентоспроможної у світовому масштабі економіки, формування професійної та ефективної системи державного управління, і зрештою – на підвищення добробуту українських громадян. В частині бюджетної системи реформи

спрямовувались на стабілізацію державного бюджету, реформування податкової системи, фінансового сектору та міжбюджетних відносин.

V етап – (з 2016 року): розвиток бюджетної системи відповідно до міжнародних норм та стандартів із залученням передового європейського досвіду.

Цей період розвитку та становлення бюджетної системи є унікальним. Сьогодні країна переходить в нову історичну епоху, отримує винятковий шанс побудувати потужну фінансову систему, яка сприяла б економічному та соціальному розвитку держави. Подальший фінансовий розвиток ґрунтується на таких основних документах: Стратегія сталого розвитку “Україна – 2020” [83]; Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [94]; Стратегія розвитку системи управління державними фінансами; Закон “Про добровільне об’єднання громад” [81]; Закон “Про засади державної регіональної політики” [82] та інших.

Ще в 2014 році Україна розпочала шлях асоційованого члена Євросоюзу. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом є новим етапом розвитку всебічних відносин, що передбачають політичну та економічну інтеграцію і відкривають шлях до подальших прогресивних перетворень і проведення нагальних реформ [28]. Асоціація спрямована на створення умов для поглиблення економічних і торговельних відносин, котрі сприятимуть поступовій інтеграції у європейський внутрішній ринок [56]. Використання цього шансу для України означає можливість пришвидшення модернізаційних зрушень в економіці на засадах подальшого розвитку конкурентних переваг і використання світового потенціалу як прискорювача економічного зростання [3].

Отже, Україна з початку 1990-х років розбудувала потужну систему державних фінансів. Сьогодні бюджетна система є достатньо дієвим інструментом регулювання економічних процесів країни. Модернізація та реформування бюджетно-податкової системи відбувається щорічно. Це пояснюється тим, що постійний процес структурних реформ у сфері державних фінансів – це природна реакція на швидкі економічні перетворення у

європейському співтоваристві та на потреби суспільства в частині підвищення рівня та якості суспільних послуг.

2.2. Вплив показників бюджету на соціально-економічний розвиток України

Економічний розвиток держави залежить від науково-обґрунтованих, фінансово-розрахункових та прогнозних показників планів діяльності розпорядників бюджетних коштів. Результат діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, фахівців відповідної спеціалізації знаходить своє вираження в економічній політиці. Економічна політика представляє собою сукупність складних бюджетних процесів щодо організації та контролю за організацією процесу акумулювання, розподілу та перерозподілу валового суспільного продукту і національного доходу, спрямування залучених коштів бюджету відповідного рівня згідно із бюджетними планами та програмами розпорядників коштів з метою забезпечення економічного зростання, дотримання соціальних стандартів, розвитку адміністративно-територіальних одиниць та держави.

Доходи бюджету забезпечують раціональний розподіл валового внутрішнього продукту та виступають вагомим важелем державного регулювання економіки. Питання щодо якості формування системи доходів бюджету мають важливе значення, оскільки бюджет чітко відображає рівень економічного розвитку країни, забезпечує реалізацію економічної і соціальної стабільності, створює умови для належного життєвого рівня населення. Доходи бюджету мають не лише фіскальне призначення, а й регулююче, зокрема щодо стимулювання зростання виробництва, забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку, сприяння розвитку соціальної сфери тощо. Метою акумулювання грошових коштів, формування державних доходів є перерозподіл ресурсів з приватного використання у державне з метою фінансування державних функцій.

Зростання обсягу ВВП призводить до стабілізації економіки і зміцнення економічної системи, розширення будівництва, збільшення зайнятості населення, підвищення життєвого рівня і купівельної спроможності громадян; збільшення соціальних виплат, в т.ч. заробітної плати; зростання валових прибутків юридичних осіб, – як наслідок зростають обсяги надходжень до державного та

місцевих бюджетів – тобто їх дохідна частина. Має місце і зворотний зв'язок – зменшення обсягу ВВП, зростання інфляційних процесів у фінансовій системі призводить до зменшення надходжень до бюджетів. Основним видом доходів бюджету є податки; саме вони відіграють провідну роль у системі бюджетно-податкового регулювання (динаміка обсягу ВВП за період із 2010 по 2018 рр. представлена у табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Динаміка обсягу ВВП, млрд. грн.

Рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Обсяг	1 082,6	1 302,1	1 411,2	1 454,9	1 566,7	1 979,4	2 383,1	2 982,9	3 558,7

** Складено автором на основі даних Міністерства фінансів України [73]*

Від рівня прогнозованості податкових надходжень, керованості процесу їх формування залежить фінансово-бюджетна збалансованість, ефективність бюджетно-податкової політики та її значення як складової системи державного регулювання економіки. Частка податкових надходжень у структурі доходів бюджету становить 65 – 70%, а частка у ВВП – 9 – 12%. Податкові надходження займають провідне місце серед різноманітних методів мобілізації бюджетних ресурсів та інструментів державного регулювання економіки і соціальної сфери. Податки об'єктивно відображають стан економіки – її зростання, або навпаки, спад. Розвиток економіки країни, підвищення її інвестиційного рейтингу тісно пов'язаний із існуючою системою оподаткування.

За результатами 2018 фінансового року до зведеного бюджету було зараховано 1184,3 млрд. грн. (план виконано на 98,7%). Частка доходів державного бюджету у зведеному за результатами звітного року становила 77,4%, місцевих бюджетів, відповідно, – 22,6%. Понад 70% бюджетних ресурсів акумулюється у державному бюджеті, що свідчить про високий ступінь централізації бюджетної системи, незважаючи навіть на те, що відносно 2015 р. доля державних доходів зменшилась на 4.1 в. п. – з 81,5% до 77,4%.

Динаміка ВВП – є індикатором фінансових можливостей країни, обсяг доходів бюджету та їх приріст – показник фінансової стабільності. В Україні рівень централізації ВВП є не високим і протягом 2010 – 2018 рр. знаходиться в межах 29,1% (у 2010 р. і 2014 р.) – 33,1% (2018 р.). Цікавим є той факт, що за останні чотири фінансові роки чітко прослідковується тенденція до зростання частки доходів зведеного бюджету у ВВП, так даний показник зріс на 4.0 в. п. – з 29,1% у 2014 р. до 33,1% у 2018 р. (Рис. 2.1.). Держава відіграє активну роль у регулюванні економічних процесів, належному забезпеченні соціального захисту громадян.

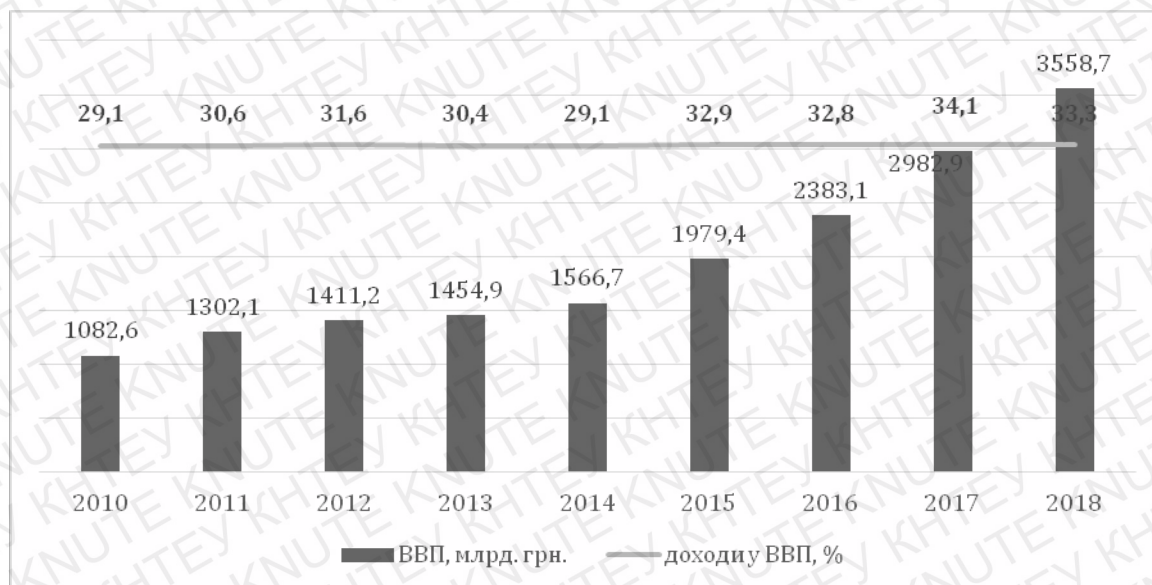

Рис. 2.1. Динаміка частки доходів зведеного бюджету у ВВП за період із 2010 по 2018 рр., %

** Складено автором на основі даних Державної казначейської служби України [70] та Міністерства фінансів України [73]*

В розрізі бюджетної класифікації за результатами 2018 р. 83,3% (986,3 млрд. грн.) доходів зараховано до групи податкових надходжень; 16,3% (192,7 млрд. грн.) – неподаткових надходжень; 0,2% (2,8 млрд. грн.) – як доходи від операцій з капіталом; 0,1% (1,6 млрд. грн.) – трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій та 0,08% (0,9 млрд. грн.) – надходження до цільових фондів.

В цілому спостерігається стійка стала тенденція до зростання податкових надходжень. У 2018 році відносно 2017 року обсяг податкових надходжень зріс на 19,1% або на 158,1 млрд. грн., відносно 2016 року – на 335,5 млрд. грн. або на 51,6% , відносно 2015 року – на 478,7 млрд. грн. або на 94,3% (рис. 2.2.).

Рис. 2.2. Динаміка частки податкових надходжень у ВВП за період із 2010 по 2018 рр., %

** Складено автором на основі даних Державної казначейської служби України [70] та Міністерства фінансів України [73]*

Аналіз динаміки неподаткових надходжень свідчить, що у 2018 році відносно 2017 року було зараховано на 38,1 млрд. грн. або на 24,6% більше надходжень; відносно 2016 року приріст становив 67,3 млрд. грн. або 53,7%; відносно 2015 року надходження зросли на 52,6 млрд. грн. або на 37,5% (рис. 2.3.).

Рис. 2.3. Динаміка обсягу неподаткових надходжень за період із 2010 по 2018 рр., млрд. грн.

** Складено автором на основі даних Державної казначейської служби України [70] та Міністерства фінансів України [73]*

Доходи від операцій з капіталом у звітному 2018 році становили 2,8 млрд. грн. (план виконано на 90,3%). Відносно попереднього 2017 року приріст становив 0,6 млрд. грн., або 27,3% (рис. 2.4.).

Рис. 2.4. Динаміка обсягу доходів від операцій з капіталом за період із 2010 по 2018 рр., млрд. грн.

** Складено автором на основі даних Державної казначейської служби України [70] та Міністерства фінансів України [73]*

Уряд щорічно отримує додаткові фінансові ресурси від урядів зарубіжних країни та міжнародних організацій. Така фінансова допомога має важливе значення у системі державного регулювання економічного зростання – за рахунок

додаткових коштів здійснюється фінансування економічних і соціальних заходів, програм інвестиційно-інноваційного розвитку і т. д. У звітному 2018 році було зарахованого до зведеного бюджету 1,6 млрд. грн. від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій (план виконано на 64,0%). У 2017 році план по надходженням у формі трансфертів від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій виконано на 84,2% – загалом зараховано 1,6 млрд. грн. відносно планових 1,9 млрд. грн. Обсяг надходжень цієї групи доходів у звітному 2017 р. зменшився на 2,6 млрд. грн. або на 61,9% відносно базового 2016 р.; таким чином зараховано: 1,1 млрд. грн. від секретаріату ООН, НАТО, ЄС, ОБСЄ та інших міжнародних організацій за участь України в міжнародних організаціях з підтримання миру і безпеки; 0,4 млрд. грн. зараховано в рамках програм допомоги ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ тощо (рис. 2.5.).

Рис. 2.5. Динаміка обсягу трансфертів від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій за період із 2010 по 2018 рр., млрд. грн.

** Складено автором на основі даних Державної казначейської служби України [70] та Міністерства фінансів України [73]*

До цільових фондів у звітному 2018 році зараховано 0,9 млрд. грн. відносно планових 5,4 млрд. грн. (план виконано на 16,7%). Відносно попереднього 2017 року надходження зменшились на 29,6 млрд. грн.

Загалом економіка Україна зросла на 2,4% у 2016 році, на 2,5% у 2017 році та на 2,7% у 2018 році. Проте дані показники є заниженими порівняно з сусідніми

країнами. Економіки європейських держав, що розвиваються, зросли в середньому на 3,2% та 5,7% відповідно. В умовах соціальної, політичної та економічної стабільності зростає значення доходів бюджету у системі державного регулювання економічного розвитку; держава має активніше і ефективніше перерозподіляти фінансові ресурси для забезпечення економічного зростання, забезпечення фінансування соціальних гарантій населення та ряду загальнодержавних функцій.

Бюджетні видатки – важливий регулятор фінансових потоків у поточному та довгостроковому періодах – характеризують економічну політику держави. Видатки бюджету представляють собою сукупність фінансових відносин, які виникають на завершальному етапі перерозподільного процесу щодо організації процесу використання коштів бюджету відповідно до програм та планів розпорядників бюджетних коштів з метою забезпечення соціально-економічного зростання у довгостроковій перспективі, та мають риси: строковості, плановості, цільового спрямування. Витрати бюджету включають видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів.

Економічна ефективність бюджетних видатків реалізована через сукупність досягнутих результативних показників, які відповідають основним цілям та завданням бюджетних призначень з урахуванням здійснених видатків бюджету, дієвості інституційних перетворень розвитку суспільства [3].

За допомогою видатків відбувається стимулювання процесу розширеного відтворення та структурної перебудови економіки; фінансова підтримка науково-технічного та інноваційного розвитку; фінансування нових галузей національного господарства та сприяння розвитку перспективних галузей; фундаментальна підтримка розвитку науки і техніки, науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт; сприяння зростанню людського капіталу тощо. Порядок здійснення бюджетних видатків регулюється вітчизняним законодавством; вони мають кількісні та якісні характеристики, які дозволяють визначити призначення видатків та, відповідно, їх обсяги.

Основна природа видатків бюджету виражена у фінансуванні функцій держави – задоволення потреб суспільства у економічному та соціальному розвитку, державного управління, оборони, забезпечення громадського порядку, безпеки держави тощо [7].

У 2018 році загальний обсяг видатків зведеного бюджету становив 1 250,2 млрд. грн., плановий показник становив 1 334,5 млрд. грн. (тобто план було виконано на 93,7%) (рис. 2.6.). Видатки зведеного бюджету – у 2017 році – виконанні в обсягу 1057,0 млрд. грн., що становить 94,4% (планом бюджету було передбачено профінансувати видатків на загальну суму 1119,6 млрд. грн.), у т. ч. видатки загального фонду – 888,9 млрд. грн. або 97,8%, спеціального фонду – 168,0 млрд. грн., або 79,6%.

Середній рівень видатків зведеного бюджету у ВВП за період із 2001 по 2005 рр. становив 28,7%; із 2006 по 2010 рр. – 33,0%; із 2011 по 2015 рр. – 33,9%; у 2016 р. – 35,1%; у 2017 р. – 35,4%; у 2018 р. – 35,1%. Частка видатків бюджету у ВВП зросла на 0.4 в.п. відносно 2016 року і становила 35,4% у 2017 році; у 2018 році відносно 2017 року частка видатків зменшилась до 35,1% на 0.3 в.п..

Найбільшу частину видатків зведеного бюджету – 309,4 млрд. грн. у 2018 році та 285,8 млрд. грн. у 2017 році – займають видатки, що спрямовані на соціальний захист та соціальне забезпечення – 24,7% у структурі загального обсягу видатків 2018 року (27,0% - видатків 2017 року). Обсяг видатків, спрямованих на фінансування загальнодержавних функцій у 2018 році становив 191,5 млрд. грн., що є більшим на 25,2 млрд. грн. або на 15,2% відносно попереднього року. План по цій категорії видатків виконано на 91,5%.

Видатки зведеного бюджету на фінансування охорони здоров'я у 2018 році склали 115,9 млрд. грн., а їх частка у структурі становила – 9,3%. Відносно 2017 року видатки зросли на 13,5 млрд. грн. Річний план у 2018 році виконано на 96,2%. У структурі видатків 2018 року, видатки на фінансування громадського порядку, безпеки та судової влади займають 9,4%; план виконано на 94,6% - фактично було профінансовано видатків на суму 118,0 млрд. грн.

Річний план по фінансуванню видатків на економічну діяльність у 2018 році виконано на 82,3%. Їх обсяг становив 140,8 млрд. грн., що є більшим на 37,9 млрд. грн., або на 36,8%, ніж у попередньому 2017 році. Бюджетні асигнування спрямовуються на вирішення найважливіших масштабних державних завдань: сприяння пришвидшеному розвитку основних галузей економіки, створення фінансових можливостей для розвитку виробничої та соціальної інфраструктури на інноваційно-інвестиційній основі.

Видатки на фінансування оборони мають тенденцію до зростання. У 2018 році було виділено 97,2 млрд. грн. на фінансування оборони, їх частка у ВВП становила 2,7%; у 2017 році – 74,7 млрд. грн., частка у ВВП – 2,5%; у 2016 р. – 59,4 млрд. грн., частка у ВВП – 2,5%. Середній рівень видатків за 2011 – 2015 рр. становив 24,4 млрд. грн., частка у ВВП – 1,5%; за 2006 – 2010 рр. – 9,8 млрд. грн., а частка у ВВП – 1,2%; за 2001 – 2005 рр. – 4,8 млрд. грн., а частка у ВВП – 1,6%.

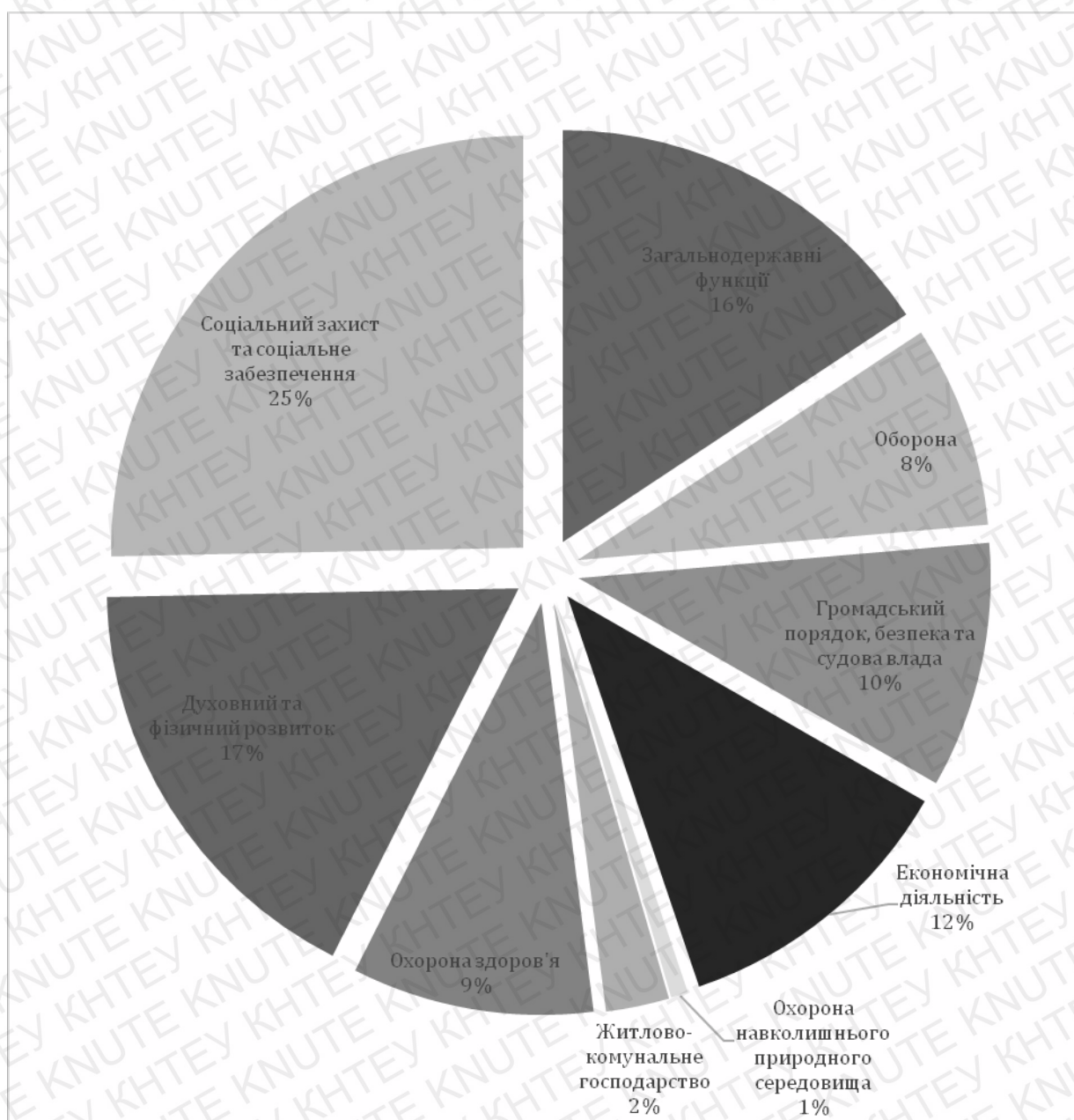

Рис. 2.6. Структура видатків зведеного бюджету – за функціональною класифікацією – у 2018 році, %

** Складено автором на основі даних Державної казначейської служби України [70] та Міністерства фінансів України [73]*

План по фінансуванню видатків на житлове та комунальне господарство у 2018 році виконано на 91,8%; їх обсяг відносно попереднього 2017 р. зріс на 3,1 млрд. грн., або на 11,4% і становив 30,3 млрд. грн.

В умовах глобалізації фінансових систем країн світу важливим є підвищення частки видатків інвестиційного спрямування, тобто капітальних вкладень виробничого і не виробничого призначення; фінансування структурної

перебудови народного господарства; субвенції та інші видатки, пов'язані з розширенням відтворення. Загальноприйнятим є те, що розподіл саме капітальних видатків бюджету відображає пріоритети фінансової політики країни (рис. 2.7.). Довгострокові цілі економічного та соціального розвитку реалізуються через видатки інвестиційного та інноваційного характеру [4]. Видатки бюджету є потужним інструментом фінансового регулювання, використовуючи який органи влади мають можливість змінювати пропорції національного виробництва, впливати на рівень соціальних стандартів та фінансового забезпечення населення, регулювати зовнішню та внутрішню економічну діяльність.

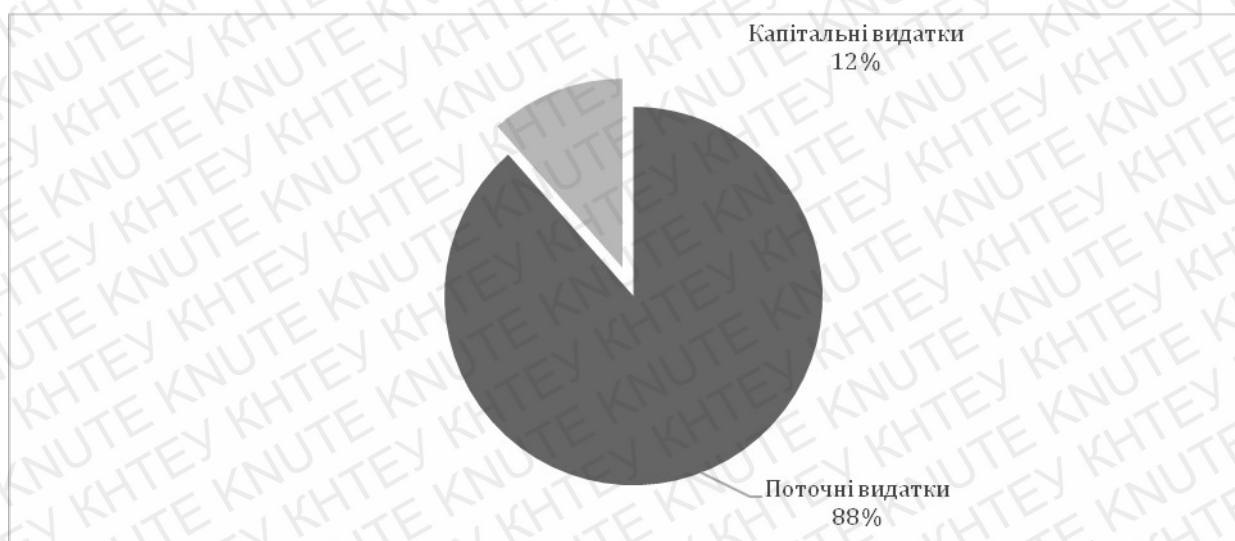

Рис. 2.7. Структура видатків зведеного бюджету – за економічною класифікацією – у 2018 році, %

** Складено автором на основі даних Державної казначейської служби України [70] та Міністерства фінансів України [73]*

Необхідними є подальші економічні дослідження щодо визначення взаємозв'язку та рівня впливу видатків бюджету на основні індикатори економічного та соціального розвитку. Важливим є підвищення значимості видатків розвитку в бюджетному плануванні, прогнозуванні та фінансовому менеджменті в цілому, оскільки саме капітальне фінансування з бюджету призводить до стійких і високих темпів економічного розвитку та забезпечення соціальних гарантій населенню в довгостроковій перспективі.

Держава за допомогою складових системи бюджетного механізму активно впливає на соціально-економічні процеси. У Таблиці 2.2. представлена динаміка питомої ваги бюджетних показників у ВВП України за період із 1992 по 2018 роки. Актуальним є посилення інституційних засад системи державного регулювання фінансово-економічних процесів; розробки дієвого бюджетного механізму, що спрямований на стимулювання національного виробництва з метою забезпечення економічного зростання держави на основі наукового інноваційного розвитку та розширення внутрішнього і зовнішнього ринків збуту національного продукту.

Таблиця 2.2.

**Питома вага бюджетних показників у валовому внутрішньому продукті
України за 1992 – 2018 роки, %**

		1992- 1996	1997- 2001	2002- 2006	2007- 2011	2012- 2018	1992- 2018
Доходи бюджету	<i>зведеного</i>	30,46	27,85	26,82	30,30	31,88	29,86
	<i>державного</i>	16,05	17,98	21,90	23,36	25,03	20,96
	<i>місцевих</i>	14,41	13,25	12,59	14,55	15,51	14,07
Видатки бюджету	<i>зведеного</i>	38,42	29,87	29,84	33,17	34,82	33,24
	<i>державного</i>	22,90	20,03	22,97	26,22	28,43	24,18
	<i>місцевих</i>	15,52	13,22	12,54	14,56	15,15	14,19
Дефіцит бюджету	<i>зведеного</i>	7,96	2,02	1,02	2,87	2,98	3,37
	<i>державного</i>	6,85	2,05	1,07	2,86	3,34	3,23
	<i>місцевих</i>	1,11	-0,03	-0,05	0,01	-0,35	0,12
Прямий державний борг		38,29	39,12	19,87	21,17	53,57	35,09
Гарантований державний борг		3,20	8,48	4,09	7,50	9,92	6,77

** Складено автором на основі даних Державної казначейської служби України [70] та Міністерства фінансів України [73]*

Державна підтримка економічної діяльності має велике значення у фінансовій системі країни, оскільки (відповідно до функціональної класифікації видатків) включає фінансування: загальної економічної, торговельної та трудової діяльності; сільського, лісового, рибного господарства та мисливства, паливно-енергетичного комплексу; іншої промисловості та будівництва (в т.ч. промисловість з видобутку рудних та нерудних корисних копалин, обробку

промисловість, будівництво, відтворення мінерально-сировинної бази); транспорт; інші галузі економічної діяльності, такі як: торговельне господарство та заклади громадського харчування, туризм і готельне господарство та ін.; дослідження і розробки в галузях економічної діяльності; тощо.

До основних макропоказників, що безпосередньо впливають на динаміку доходів і видатків бюджету належать – індекс споживчих цін, індекс цін виробників промислової продукції, середньомісячна заробітна плата, рівень безробіття, сальдо торговельного балансу та ін.

Дефіцит бюджету — перевищення витрат державного бюджету над доходами (див. Дод. 5). Профіцит — позитивне сальдо бюджету, тобто перевищення доходів над видатками. Збалансованим є бюджет, у якому видатки і доходи рівні. В Україні бюджетний дефіцит був зумовлений такими негативними явищами: різким зниженням ефективності виробництва, що супроводжувалось скороченням обсягів ВВП; значним зростанням та нераціональною структурою бюджетних видатків; наявністю значного тіньового сектора в економіці і низькою податковою дисципліною; недосконалістю і частими змінами законодавства. Ці та ряд інших причин сприяли дестабілізації економіки, зниженню доходів бюджету, нарощуванню інфляційних процесів, зростанню цін на товари та послуги, що в свою чергу призвело до зниження матеріального добробуту населення.

Бюджетний дефіцит покривається державними внутрішніми та зовнішніми позиками, а також за допомогою грошової емісії. Постійне нагромадження заборгованості уряду перетворюється на державний борг (див. Дод. 6).

Заходи бюджетної політики суттєво впливають на темпи економічного розвитку країни, структурні зрушення в економіці, активізацію інноваційного розвитку тощо [3]. Звіти органів влади свідчать про реалізацію ряду заходів, необхідних для поживлення розвитку реального сектору економіки, зокрема: активізація державної бюджетної підтримки експорту української продукції, в т.ч. за рахунок забезпечення диверсифікації та модернізації виробництва; скасування обов'язкової сертифікації деяких видів товарів та ін.

РОЗДІЛ III

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

3.1. Бюджетна політика як інструмент соціально-економічного розвитку країни

Економічне зростання як найважливіша макроекономічна категорія є індикатором не лише абсолютного збільшення обсягів суспільного виробництва, але і можливості вітчизняної економічної системи задовольняти зростаючі потреби населення та національного господарства, підвищувати якість та рівень життя громадян. Економічний розвиток завжди вимагає використання бюджету як потужного інструменту державного регулювання економічних відносин. Важливим є чітке та обґрунтоване визначення пріоритетів бюджетної політики, як на короткострокову, так і на довгострокову перспективу.

Основний інструмент реалізації економічної політики – це бюджет, який і є ваговою складовою фінансової політики та визначає місце і роль держави у регулюванні економічних процесів та забезпеченні макроекономічного зростання. Підвищення якісного рівня фінансового регулювання сприяє посиленню результативності здійснення інституційних змін фінансової системи та економічного середовища. В умовах трансформаційних перетворень необхідним є посилення впливу державного регулювання з метою стимулювання економічного розвитку, а в період економічного пожвавлення та прискореного зростання перевагу необхідно надавати зменшенню рівня державного регулювання та підвищенню ефективності реалізації механізмів саморегуляції економіки [25].

Останніми роками зростає роль бюджетної політики як комплексної системи заходів і дій органів влади в управлінні бюджетними ресурсами на основі економічних пріоритетів. Бюджетна політика – важіль державного впливу на суспільний розвиток – це сукупність фінансових відносин, інституційного забезпечення щодо формування та використання бюджетних коштів, спрямованих на досягнення фінансово-економічної збалансованості, результативності

економічних перетворень [51]. Бюджетне регулювання має сприяти державній підтримці зростання національної економіки, забезпеченню фінансової та соціальної стабільності, задоволенню потреб та розв'язанню різноманітних проблем суспільства на основі сталого розвитку [11]. Розробка основних напрямів формування та використання бюджетних коштів, виходячи з необхідності вирішення завдань, які стоять перед суспільством на даному етапі його розвитку – основний зміст бюджетного регулювання.

Бюджетна політика України останніми роками характеризується певними позитивними зрушеннями. У 2010 – 2018 рр. уряд стабілізував фінансову ситуацію після кризових тенденцій, зменшивши дисбаланси в основних ланках бюджетної системи, знизивши динаміку зростання державного боргу, оптимізувавши податкову політику, переглянувши структуру бюджетних видатків стосовно збільшення частки видатків інвестиційного спрямування. Проте, сьогодні Україна знаходиться в епіцентрі радикальних змін у міжнародному безпековому середовищі та переживає глибоку системну кризу, яка стала наслідком відсутності реформ і накопичення критичності самих проблем усередині країни [3]. Проблеми в сфері мобілізації, перерозподілу та використання фінансових відносин призводять до суттєвого зниження ефективності інструментів державної політики, формують значні розриви в доходах громадян, створюють перешкоди для ведення господарської діяльності [55]. Сьогодні існує повне розуміння необхідності реформування і подальшого розвитку бюджетної системи з метою її гармонізації з міжнародними та європейськими стандартами управління бюджетними коштами та наближення практики національного бюджетування до передового зарубіжного досвіду. Єдиною метою бюджетного менеджменту має бути розробка та проведення збалансованої ефективної фінансової політики у сфері доходів та видатків бюджету, міжбюджетних відносин, дефіциту (профіциту) бюджету, державного боргу, спрямованої на активізацію економічного і соціального розвитку країни.

Аналіз функціонування бюджетного механізму та бюджетної політики України за останні роки свідчить про те, ще заходи у сфері управління

бюджетними коштами не завжди сприяли позитивним зрушенням у соціально-економічному розвитку.

Основні напрями бюджетної політики мають формуватися із чітким виділенням пріоритетів на засадах комплексного підходу з урахування виявлених проблем та аналізу внутрішніх і зовнішніх факторів, які визначають процеси розвитку суспільства [51]. Сам бюджет, як вагома складова системи державного регулювання, має спиратися на довгострокову програму економічного розвитку. Головними завданнями бюджетної політики в умовах євроінтеграційних процесів має стати забезпечення довгострокової збалансованості бюджетної системи, яка включає формування стабільної податкової бази на основі створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності, своєчасного та достатнього рівня фінансування основних напрямів соціально-економічного розвитку, формування ефективного механізму міжбюджетного регулювання [51]. Пріоритети бюджетної політики повинні бути направлені не на збільшення обсягів централізованого фонду держави, а на підвищення ефективності його розподілу та використання.

Стабілізація державних фінансів в сучасних умовах передбачає: утримання граничного обсягу дефіциту державного бюджету в межах 3% ВВП; утримання обсягу державного боргу на економічно безпечному рівні, але не більше 55% ВВП; збереження частки перерозподілу ВВП через зведений бюджет на рівні не більше 30%; фінансування дефіциту загального фонду державного бюджету переважно шляхом здійснення внутрішніх запозичень; оптимізацію заходів щодо економічного та раціонального використання державних коштів за результатами аналізу ефективності їх застосування тощо.

Оптимізація заходів податкової політики, як складової бюджетної, передбачає: адаптацію вітчизняного податкового законодавства до законодавства Європейського Союзу; зміну ставок оподаткування; прийняття нового Податкового кодексу, який містить зміни в напрямку скорочення кількості податків та зборів, спрощення адміністрування податків, мінімізацію ризиків ухилення від сплати податків, максимального сприяння розвитку внутрішнього виробництва шляхом зниження податкового (соціального) навантаження на

фактори виробництва; удосконалення механізмів протидії ухиленню від сплати податків і зменшенню податкових зобов'язань тощо.

Стратегічні завдання бюджетної політики спрямовані на: забезпечення збалансованості та стійкості бюджетної системи; пріоритетне фінансування оборони та правоохоронної діяльності; реформування правоохоронних органів, усунення дублювання функцій та уточнення їх повноважень, оптимізацію структури та чисельності; належне соціальне забезпечення військовослужбовців. Реалізація цілей буде забезпечуватись шляхом: утримання граничного обсягу дефіциту державного бюджету в межах 2,5% ВВП; збереження з урахування податкового законодавства частки перерозподілу ВВП через зведений бюджет на рівні не вище 30%; фінансування дефіциту загального фонду державного бюджету переважно шляхом здійснення внутрішніх запозичень; створення системи щодо управління ризиками державного боргу з метою запобігання піковим навантаженням на державний бюджет, розвитку вторинного ринку державних облігацій за рахунок проведення активних операцій з державним боргом з вільними коштами на єдиному казначейському рахунку; здійснення заходів, спрямованих на досягнення граничного відношення загального обсягу державного боргу та гарантованого державою боргу до ВВП – 60%; встановлення граничного обсягу надання державних гарантій на бюджетний період не більш як 5% доходів загального фонду державного бюджету для кредитування проектів інвестиційного характеру на об'єктах, що мають загальнодержавне значення; фінансування дефіциту спеціального фонду державного бюджету за рахунок кредитів (позик), що залучаються державою від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних програм (проектів); надання державних (місцевих) гарантій для фінансування інвестиційних, інноваційних, національних проектів та інших проектів розвитку, за договорами, укладеними з іноземними державами банками і міжнародними фінансовими організаціями; забезпечення економічно обґрунтованого підвищення розмірів мінімальної заробітної плати; встановлення розмірів прожиткового мінімуму та рівня його забезпечення на основі зростання показників реального

сектору економіки та індексу споживчих цін; оптимізація видатків державного бюджету на утримання органів влади з урахуванням зменшення контрольних функцій і приведення кількості контролюючих органів та їх повноважень у відповідність з європейськими стандартами, перегляду системи органів виконавчої влади на підставі функціонального аналізу.

З огляду на реальну ситуацію в економіці, можна виокремити такі загрози фінансовій стабільності та збалансованості: посилення структурної деформації економіки; зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного потенціалу; збільшення залежності від імпорту; вплив за кордон капіталу та валютних ресурсів; високий рівень зовнішнього та внутрішнього боргу; криміналізація народних фінансово-кредитних відносин тощо [56].

Вагомими інструментами регулювання дохідної частини бюджету є визначення кількості податків, структури податкового навантаження в розрізі галузей економіки, прямого і непрямого оподаткування фізичних осіб та підприємств, зміна розміру податкових ставок, запровадження податкових пільг [25]. Так, регулювання розміру ставок оподаткування – це традиційний і досить поширений метод впливу на обсяг бюджетних доходів, рівень ділової активності та інвестування. Така практика є важливою складовою антикризової політики. Знижуючи ставки податку на додану вартість та прибуткових податків, держава створює умови для стимулювання економічного розвитку, легалізації економіки. Практика регулювання ставок оподаткування під час фінансової кризи засвідчує той факт, що збільшення ставок непрямих податків, зокрема акцизів, та зменшення ставки прямих податків сприяло підтриманню належного рівня бюджетних доходів та стимулювання економічного розвитку [25].

На сучасному етапі розвитку державних фінансів особлива увага приділяється підвищенню ефективності видатків бюджету як дієвого інструменту впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. Економічна сутність ефективності державних видатків як складової системи бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку полягає у сукупності досягнутих результативних показників, що відповідають основним цілям та завданням

бюджетних призначень з урахуванням обсягу здійснених видатків бюджету, дієвості інституційних перетворень розвитку суспільства [51]. Видатки бюджету на інвестування та інноваційний розвиток у довгостроковій перспективі мають забезпечувати реалізацію цілей економічного і соціального розвитку країни. Через видаткову частину бюджету чітко прослідковується роль держави у регулюванні макроекономічних процесів, економічному зростанні та належному соціальному забезпеченні суспільства тощо. Головне призначення державних видатків – фінансування функцій держави: задоволення потреб суспільства у економічному та соціальному розвитку, державного управління, оборони, забезпечення громадського порядку, безпеки держави тощо [51]. Видатки бюджету мають активно сприяти економічному зростанню, зокрема через пріоритетне фінансування наукових досліджень, підтримку найважливіших галузей економіки, вирівнювання регіональних диспропорцій. Саме від бюджетної політики у сфері видатків залежить економічне зростання держави. Видатки також широко використовуються для міжгалузевого і територіального перерозподілу фінансових ресурсів з метою раціонального розміщення виробничих сил, сприяння економічному зростанню в регіонах і державі в цілому. Формування оптимального складу та структури видатків є актуальною проблемою та пріоритетним напрямом вдосконалення, оскільки саме видатки є ресурсною базою органів влади у проведенні бюджетної політики, здійсненні соціально-економічних реформ, спрямованих на забезпечення економічного зростання [11]. Якість та своєчасність прийняття рішень щодо формування видатків бюджету сприяє збалансованості державних фінансів та ефективному регулюванню економічних процесів у державі. Ефективне та результативне використання коштів бюджету залишається однією з найважливіших проблем планування та виконання бюджету. Важливий крок у вирішенні цього питання – удосконалення системи управління видатками в частині підвищення результативності їх використання. Важливим є: обґрунтування пріоритетів при розподілі коштів бюджету; застосування принципів перспективного бюджетного прогнозування і планування; оптимізація бюджетних програм з урахуванням загальнодержавних

пріоритетів та удосконалення методології оцінки їх результативності; підвищення рівня системи контролю за цільовим і ефективним використанням фінансових ресурсів; підвищення моніторингу діяльності розпорядників бюджетних коштів тощо.

Вітчизняний та зарубіжний досвід свідчить про те, що підтримка деяких галузей економіки, зокрема сільського господарства та будівництва, шляхом прямого впливу видатків бюджету є ефективним інструментом стимулювання їх розвитку [25]. Надання цільових дотацій із бюджету, компенсація процентних ставок за кредитами, механізми державно-приватного партнерства дозволяють підтримувати збалансований та стійкий розвиток всієї економіки [25].

Ще одним важливим фактором забезпечення економічного зростання країни є спрямування коштів бюджету на розробку та використання інноваційних технологій, розвиток людського капіталу тощо. Значення якості та обсягу людського капіталу для економічного розвитку набуває всебільшої значущості. У європейських країнах держава фінансує значну частину витрат на відтворення людського капіталу, здійснює вплив на підвищення якості людського капіталу, збільшення висококваліфікованих кадрів та на використання їх потенціалу, стимулюючи при цьому попит на наукові знання та примножуючи можливості країни у забезпеченні економічного зростання. Для стимулювання розвитку інноваційної складової економіки, доцільним є надання державних гарантій під високотехнологічні інвестиційні проекти, що передбачають зростання рівня зайнятості, збільшення обсягу валового внутрішнього продукту та підвищення конкурентоспроможності національної економіки [25].

Актуальним та перспективним є бюджетування із застосуванням програмно-цільового підходу, оскільки має місце можливість встановлювати чіткі пріоритети у сфері бюджетних видатків, розробляти та реалізовувати ефективну бюджетну політику, посилювати бюджетний контроль та підвищувати відповідальність головних розпорядників коштів. Все це сприяє посиленню позитивного впливу бюджетного менеджменту на соціальне забезпечення суспільства та на економічне зростання держави, що є передумовою зростання

життєвого рівня та добробуту населення. Важливим є підвищення якісного рівня бюджетного планування та прогнозування, що сприятиме посиленню результативності бюджетного регулювання економічного розвитку [25].

Зростання ролі бюджетної системи в соціально-економічному розвитку передбачає використання таких важелів та заходів, які були б спрямовані на підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, ефективності витрачання коштів бюджету, удосконалення системи міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, проведення ефективного фінансового контролю на всіх стадіях бюджетного процесу.

Довгострокова бюджетна політика України повинна формуватися на основі соціально-економічних пріоритетів та спрямовуватись як на підвищення рівня забезпеченості населення і державних суспільних послуг, так і на забезпечення зростання конкурентоспроможності держави, на необхідність становлення держави рівноправним учасником світових економічних та фінансових відносин.

Стратегічні цілі державної політики України, в т.ч. і фінансової, визначені в Стратегії сталого розвитку “Україна – 2020”, яка спрямована на становлення стабільної сильної європейської держави та чітко визначає, що метою країни є європейські стандарти життя. Відповідно до основних положень документу держава перейшла на новий етап розвитку та отримала унікальний шанс для потужних та результативних реформ. Стратегія включає в себе 62 реформи, пріоритетними є вісім реформ та дві програми [83]. Децентралізація, реформа державного управління та податкова реформа входять до числа найважливіших.

Бюджетна політика має бути направлена як на формування збалансованих державних фінансів, так і на забезпечення європейської якості життя для громадян України, сталого розвитку суспільства, подолання бідності, розбудову конкурентоспроможної економіки, запровадження сприятливих умов для ведення бізнесу, пришвидшення розвитку пріоритетних галузей економіки та сприяння стимулюванню структурним змінам в її структурі, зменшення рівня безробіття, створення нових робочих місць, розвиток освіти і науки, культури тощо.

Найактуальнішими проблемами бюджетної системи України, які потребують комплексного підходу щодо їх вирішення є [16]: високий рівень централізації бюджетних ресурсів; незбалансованість доходів та видатків державного бюджету, зростання розмірів бюджетного дефіциту та державного боргу; спрямування видатків переважно на споживання, а не на розвиток; щорічне зменшення частки капітальних видатків; слабка дохідна база та висока трансфертна залежність місцевих бюджетів; відсутність ефективних стимулів до збільшення доходів державного і місцевих бюджетів та потужних механізмів подолання регіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів; наявність значних порушень у сфері розподілу і використання бюджетних коштів; неефективна система державного фінансового контролю.

Вітчизняна фінансова система потребує оновлення, що викликано впливом посткризових явищ та пріоритетів європейської інтеграції. Нормативно-правові документи, які містять напрямки стратегічного реформування фінансового сектору, в плані бюджетної політики містять такі основні постулати [54]:

1. Підвищення ефективності державних видатків, зокрема: удосконалення механізму середньострокового бюджетного планування та прогнозування; оптимізація кількості бюджетних програм та кількості головних розпорядників бюджетних коштів; удосконалення програмно-цільового методу бюджетування; забезпечення прозорості та відкритості бюджетного процесу.

2. Запровадження механізмів стримування необґрунтованого підвищення соціальних видатків. Пропонується удосконалення формули визначення розміру базових соціальних стандартів, зокрема його індексації на рівень реального приросту ВВП. Це надасть змогу уряду концентруватися на зростанні ВВП, оскільки саме від його динаміки залежатиме динаміка соціальних видатків.

3. Підвищення ефективності та продуктивності державних інвестицій. Актуальним є вжиття таких заходів: упорядкування сфери державних закупівель (процес має бути прозорим, конкурентним та доступним для всіх бажаних); обґрунтоване визначення пріоритетних програм розвитку, що фінансуються за кошти бюджету; упровадження принципу співфінансування інвестиційних

програм (оптимальний розподіл фінансових зобов'язань між центральною, місцевою владою та приватними інвесторами, які отримують вигоду від їх реалізації); запровадження постійного моніторингу стану реалізації найбільших інвестиційних проектів, що фінансуються за кошти бюджету, із публічною презентацією його результатів.

4. Активна децентралізація. Розширення фінансової бази та повноважень місцевих органів влади, чітке розмежування функцій державної та місцевої влади. Стимулювання громад на місцях до більшого наповнювання власних бюджетів.

5. Підвищення ефективності боргової політики за рахунок зменшення обсягів запозичень на внутрішньому ринку для фінансування поточного споживання та диверсифікації інструментів залучення боргових ресурсів.

6. Перехід до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку як передумови подальших економічних реформ. Зокрема передбачається: формування сприятливого інвестиційного клімату, запровадження механізмів стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності; запровадження вдосконалених механізмів грошово-кредитного, фіскального, організаційно-управлінського регулювання з метою розширення джерел формування інвестиційних ресурсів підприємств; реалізація системи заходів щодо стимулювання структурної перебудови економіки на інноваційних засадах тощо [3].

Підвищення дієвості та ефективності бюджетної політики у системі державного регулювання України є актуальною проблемою сучасної фінансової науки [56]. Наша держава має чіткий пакет фінансових, соціальних та інших реформ, які, якщо вони буду успішно реалізовані, сприятимуть пожвавленню економічного зростання, розвитку соціальної сфери, налагодженню та розвитку зовнішньоекономічних відносин та побудови міцної і потужної фінансової системи в цілому. Зокрема, визначення пріоритетних напрямів бюджетної політики на середньо- і довгостроковий періоди сприятиме підвищенню результативності структурних перетворень в економічній та соціальній сферах, розвитку людського капіталу тощо.

3.2. Механізм вдосконалення бюджетного регулювання соціального забезпечення та економічного зростання

Інструменти бюджетного механізму є потужними засобами проведення політики економічного зростання та підвищення добробуту населення. Фінансова політика в сфері управління розвитком економіки потребує систематизації значної кількості наукових постулатів, нормативних актів та рекомендацій з боку європейських країн. Заходи щодо бюджетного регулювання та порядку виділення асигнувань з державного та місцевих бюджетів направлені на підвищення ефективності, результативності та спрямованості бюджетної політики економічне зростання та підвищення рівня соціального забезпечення кожного громадянина.

У дослідженні систематизовано заходи бюджетної політики, реалізація яких у сукупності формує нові економічні погляди на побудову фінансової політики, що стимулюватиме збільшення обсягів виробництва національного продукту та розширення ринків збуту національного продукту, результатом чого є економічний розвиток держави та підвищення рівня соціального забезпечення громадян.

Планування та прогнозування є важливою науково-аналітичною стадією бюджетного процесу [52]. Конкретика планів розвитку та точність у розрахунках макроекономічних показників (в тому числі показників доходів і видатків, боргу, дефіциту або профіциту) на перспективу сприяє підвищенню відповідальності органів державної та місцевої влади за прийняті рішення, чіткості державного стратегічного планування тощо. Основою системи бюджетного прогнозування виступає трирічне бюджетне планування, що дозволяє формувати бюджет і прогноз відразу на наступні три роки; для розпорядників бюджетних коштів чітко визначаються обсяги їх асигнувань, за рахунок чого розпорядники мають можливість ефективно та чітко планувати власні довгострокові програми та проекти.

В січні 2019 року в Україні набув чинності закон №2646-VIII про зміни до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового

бюджетного планування, який передбачає узгодження стратегічного та бюджетного планування, запровадження Бюджетної декларації, нового бюджетного календаря, розширення бюджетних правил.

Передбачено впровадження середньострокової Бюджетної декларації як документу стратегічного планування, який визначатиме бюджетну політику на наступні три роки. Інструментом середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні стануть трирічні місцеві фінансові плани. Бюджетна декларація міститиме загальні граничні показники видатків та надання кредитів, граничні показники видатків та надання кредитів головних розпорядників бюджетних коштів, а також оцінку фінансових ризиків.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України до 1 березня подає Міністерству фінансів України орієнтовні прогностичні макроекономічні показники на 2 роки. Міністерство фінансів України, в свою чергу, до 15 травня подає до Кабінету Міністрів України бюджетну декларацію. До 1 червня Кабінет Міністрів України схвалює отримані макроекономічні показники та Бюджетну декларацію. До 15 липня Верховна Рада України приймає постанову щодо Бюджетної декларації та рекомендації щодо бюджетної політики. Проект закону про державний бюджет Кабінет Міністрів України подає Верховній Раді України до 15 вересня.

Зусилля уряду будуть спрямовані на надання якісних публічних послуг, підвищення ефективності державної політики в галузях та ефективності використання коштів бюджету, підвищення відповідальності головних розпорядників за результатами діяльності у відповідних сферах.

Бюджетна стратегія економічного зростання на 2021 – 2025 роки представлені у Додатку 5. Запровадження середньострокового бюджетного планування і прогнозування на державному і місцевому рівнях сприятиме:

1. Передбачуваності і збалансованості бюджетно-податкової політики, спрямованої на реалізацію соціально-економічних цілей.
2. Забезпеченню передбачуваності реформ та поінформованості громадян і бізнесу в діях влади.

3. Покращенню якості надання державних послуг; посиленню державного контролю за використанням коштів бюджету.
4. Прозорості та відкритості бюджетного процесу.
5. Зниженню інвестиційних ризиків; стабільності і прогнозованості бюджетного процесу.
6. Зниженню фіскальних ризиків та підвищенню контролю державних боргових зобов'язань.

Бюджетна політика спрямована на забезпечення відповідного рівня соціального та економічного розвитку суспільства з урахуванням збалансованості системи державних фінансів, що реалізується через інститути бюджетного регулювання [100]. Заходи уряду спрямовані на забезпечення збалансованості бюджетної системи, що включає зменшення відхилень фактичних показників від планових у процесі виконання бюджетів; зменшення бюджетного дефіциту; погашення державного боргу. На етапі економічних перетворень посилюється регулююча роль бюджету, яка реалізується через розподіл ВВП між сферами економіки, адміністративно-територіальними одиницями країни та стимулювання соціально-економічного розвитку [1].

Держава має потужну фінансову систему, значні технологічні та технічні можливості для нарощування обсягів виробництва внутрішнього продукту; проте останніми роками економіка відчуває брак фінансових ресурсів для розвитку господарства, оновлення основних фондів, підтримки та стимулювання діяльності суб'єктів господарювання тощо. Так, залучення інвестиційних та кредитних ресурсів необхідне для стимулювання розвитку провідних галузей економіки. Реалізація великомасштабних інноваційних проектів має відбуватися за рахунок інтеграції власних та залучених ресурсів (в т.ч. іноземного інвестування). Видатки розвитку державного та місцевих бюджетів, ступінь ефективності їх використання є вагомим механізмом реалізації пріоритетних напрямів бюджетної політики інноваційного характеру та суттєво впливають на дієвість довгострокової стратегії економічного розвитку [101].

Національне виробництво виступає привабливим об'єктом для залучення іноземних фінансових потоків та стимулювання внутрішнього ринку інвестування [102]. Саме сьогодні відбувається модернізація старих індустриальних підприємств відповідно до сучасних європейських вимог; основними домінантами стратегічного розвитку економіки є високотехнічний аграрний сектор, сучасна переробка, машинобудування та ІТ. Країна отримала можливість експортувати продукцію на великомасштабний європейський ринок. Вітчизняні підприємства орієнтовані на виробництво високоякісних товарів із значним рівнем попиту на них з метою збуту продукції на нових закордонних ринках. Технологічні інноваційні конкурентні переваги народного господарства – необхідна умова забезпечення економічного зростання. Бюджетні та банківські фінансові ресурси забезпечують підґрунтя для оновлення, модернізації на інноваційній основі основних фондів та виробничих потужностей [51].

Стимулювання внутрішнього попиту споживачів на ринку товарів та послуг базується на необхідності підвищення рівня соціального забезпечення населення; щорічного перегляду мінімальних соціальних стандартів (зокрема, мінімального рівня заробітної плати, прожиткового мінімуму; рівня соціальних виплат тощо) та їх корегування відповідно до індексу споживчих цін, індексу інфляції, напрямків фінансової політики та рекомендацій європейських розвинутих країн. Останнім часом порушується питання щодо диференціації рівня сум мінімального прожиткового мінімуму, заробітної плати тощо.

Сучасний етап розбудови фінансової системи вимагає безумного дотримання норм фінансового законодавства як органами влади, так і суб'єктами господарювання, в т.ч. обов'язкове виконання принципів бюджетно-податкової політики в бюджетному процесі, а особливо реалізація принципу “стабільності законодавства”. Крім того, саме держава, в умовах ринкової економіки, виступає головним регулятором діяльності суб'єктів внутрішнього ринку; і має для цього потужні інструменти. На державу покладені функції щодо забезпечення добросовісної конкуренції на ринку; підвищення та забезпечення дотримання

стандартів захисту прав споживачів; сприяння захисту прав інтелектуальної власності тощо.

Децентралізація фінансової системи виступає основою структурних економічних зрушень відповідно до норм і рекомендацій країн Євросоюзу. Положення міжнародних Угод сприяють процесу об'єднання територіальних громад та підвищенню їх фінансової спроможності; стимулюванню соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць; чіткому законодавчому розмежуванню функціональних повноважень держави та адміністративно-територіальних одиниць, власних джерел наповнення бюджетів та напрямів використання коштів.

Основним завданням бюджетного регулювання є забезпечення виконання завдань соціально-економічного розвитку держави і адміністративно-територіальних одиниць. Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку [2].

Стратегічні цілі соціально-економічного розвитку країни передбачають продовження й поглиблення бюджетної реформи з метою формування та реалізації бюджетної політики на якісно новому рівні [3].

З метою розробки і реалізації ефективної системи бюджетного регулювання необхідно враховувати, з одного боку, циклічність економічного розвитку, з іншого – запас стійкості і збалансованості бюджетної системи. Бюджетна система є інструментом регулювання економічного розвитку, що полягає у використанні бюджетної архітекτονіки бюджетної системи, яка визначається сукупністю співвідношень елементів бюджетної системи та механізмами їх оптимізації, для впливу на динаміку показників економічного розвитку [102]. Розбудова бюджетної архітекτονіки на даний час здійснюється за допомогою бюджетного менеджменту, який являє собою систему програмно-цільового управління державним та місцевими бюджетами на основі співставлення витрат з отриманими результатами з метою забезпечення ефективного вирішення завдань соціально-економічного розвитку [57].

Система бюджетного регулювання розвитку економіки включає в себе ряд заходів та перелік фінансових інструментів, за допомогою яких держава виконує свої фінансово-економічні функції, в т.ч. функцію “головного регулятора і контролера” системи державних фінансів. Бюджетування є одним із найважливіших інструментів, що впливає на створення належних умов підвищення ефективності та конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, підвищення інвестиційної привабливості галузей економіки, сприяння високому рівню соціального забезпечення населення. Державна політика економічного розвитку спрямована на стимулювання збільшення обсягів виробництва національного продукту, розвиток зовнішнього ринку збуту продукції з метою стимулювання економічного зростання.

Напрями бюджетної політики побудовані відповідно до довгострокових цілей соціально-економічного розвитку та спрямовані на ефективний розподіл фінансових ресурсів. В умовах інституційних перетворень глобального середовища необхідним є подальший розвиток методологічних підходів щодо формування бюджетно-податкових і державних цільових програм, відображення в таких програмах індикативних показників та індикаторів стратегічних документів соціально-економічного розвитку країни.

Актуальним в сучасних умовах інструментом бюджетного регулювання економічних процесів є середньострокове планування та прогнозування основних показників бюджету, оскільки відбувається чітке виокремлення напрямів використання бюджетних коштів у майбутньому з урахуванням визначених цілей та пріоритетів соціально-економічного розвитку держави на середньо- та довгострокову перспективу. Науково-обґрунтоване визначення обсягу та структури доходів і видатків бюджету, профіциту (дефіциту), боргу та інших макроекономічних показників створює передумови для прискореного економічного зростання та підвищення життєвого рівня населення України.

ВИСНОВКИ

1. Бюджет виступає інструментом акумулювання валового внутрішнього продукту в розпорядження держави, перерозподілу фінансових ресурсів відповідно до пріоритетів економічного розвитку. За допомогою державного бюджету відбувається перерозподіл національного доходу і тим самим змінюється структура суспільного виробництва. Він дозволяє впливати на темпи та пропорції розвитку суспільного виробництва.

2. У доходах та видатках бюджету, джерелах їх формування та напрямках використання, відображається бюджетна політика країни, яка має на меті збалансованість бюджетних параметрів, досягнення бюджетних пріоритетів та високих соціальних параметрів, побудову міцних бюджетних відносин. Податкова політика є важливою складовою бюджетної, оскільки саме податкові надходження формуються більшу частину державних доходів. Її заходи також мають на меті перерозподіл національного доходу з метою зміни структури виробництва, територіального економічного розвитку та рівня доходів населення.

3. Доходи бюджету є не лише фінансовою основою для виконання функцій держави, а і засобом перерозподілу фінансових ресурсів у суспільстві на користь тих чи інших груп населення, галузей, територій. Видатки бюджету визначають напрями використання накопичень, які утворюються в процесі економічної діяльності, регулюють попит, структуру виробництва та обсяги кінцевого споживання. Спрямування бюджетних видатків на фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності та підтримка пріоритетних галузей економіки створює передумови для залучення інвестицій зарубіжних країн, структурної перебудови, модернізації, технічного переоснащення вітчизняної економіки, а також сприяє зростанню обсягів виробництва, зменшенню рівня безробіття та підвищенню сукупного попиту. Видатки на наукові дослідження та розробки сприяють прискоренню науково-технічного прогресу.

4. Бюджетна політика є центральною ланкою системи економічного регулювання. Вона представляє собою комплекс рішень та заходів щодо

забезпечення здійснення бюджетного процесу та виконання державних функцій. Бюджетна політика здійснює визначальний вплив на всі галузі вітчизняної економіки та соціальної сфери. Це досягається за допомогою планування досягнення цільових показників доходів і видатків державного та місцевих бюджетів, розподілу фінансових ресурсів за пріоритетними напрямками бюджетної політики. Саме Основні напрями бюджетної політики слугують підґрунтям для розробки проекту закону до державний бюджет на наступний бюджетний період.

5. Важливим є модернізація міжбюджетних відносин, підвищення дієвості системи фінансового контролю на кожній стадії бюджетного процесу тощо. В сукупності нові підходи до побудови міжбюджетних відносин та бюджетної політики в Україні здатні перетворити державний бюджет в потужний стимул економічного зростання та дієвий інструмент досягнення стратегічних пріоритетів програм економічного та соціального розвитку.

6. Значними проблемами бюджетного менеджменту в Україні є: надмірна централізація бюджетної системи; відсутність ефективної системи контролю за витрачанням коштів бюджету; неефективне витрачання коштів; низька дієвість бюджетних інструментів підтримки економіки; надмірна фіскальна орієнтація податкової системи; фіскальна орієнтація та соціальна несправедливість податкової системи; зростання боргових зобов'язань держави.

7. З метою побудови потужної, збалансованої та ефективної бюджетної системи України необхідно: вдосконалення нормативно-правової бази із залученням досвіду європейських країн; забезпечити успішну реалізацію реформи децентралізації управління та посилення фінансової основи місцевих бюджетів; чітке законодавче розмежування власних та делегованих повноважень органів державної та місцевої влади; запровадження повноцінного середньострокового планування; вдосконалення механізму державного фінансового контролю; встановлення чітких вимог щодо проведення капітальних інвестицій та державних закупівель; підвищення прозорості бюджетного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амбрик Л. П. Державні видатки в контексті забезпечення економічного зростання / Л. П. Амбрик // Ефективна економіка. – 2011. – № 9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.economy.nauka.com.ua
2. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки». – К. : НІСД, 2014. – 148 с.
3. Артус М. М. Бюджетна система України : навч. посіб. / М. М. Артус, Н. М. Хижа. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 220 с.
4. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : [монографія] / Барановський О. І. — К. : КНТЕУ, 2004. — С. 208.
5. Бабич Л. М. Особливості формування сучасної бюджетної політики в Україні // Гроші, фінанси і кредит. – 2013. – №1. – С. 133 – 141.
6. Базилевич В. Д. Державні фінанси : навч. посіб. / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик ; за заг. В. Д. Базилевича. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : Атіка, 2004. — С. 27.
7. Благун І. Г. Бюджетний менеджмент / І. Г. Благун, Р. М. Воронко, М. Л. Бучкович. – Л. : Магнолія-2006, 2008. – 224 с.
8. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: вступ до фінансової науки: підручник / Шарль Бланкарт : за наук. ред. та перед. В. М. Федосова; пер. з нім. С. І. Терещенко, О. О. Терещенка. – К. : Либідь, 2000. – 653 с.
9. Боголіб Т. М. Інституційна основа бюджетної системи України / Т.М. Боголіб // Наукові праці ДонНТУ. Серія : Економічна. – 2013. – № 2 (44). – С. 57–69.

10. Бойко С. В. Проблеми трактування сутності категорії “доходи державного бюджету” / С. В. Бойко // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2008. – № 1. – С. 51-56.
11. Боронос В. Г. Вплив бюджетних важелів на фінансове забезпечення розвитку території / В. Г. Боронос // Механізм регулювання економіки. – 2013. – № 1. – С. 196-206.
12. Боярко І. М. Аналіз бюджетної політики країн ЄС та України у сфері формування та використання державних видатків / І. М. Боярко, Н. А. Дехтяр, О. В. Дайнека // Вісник НБУ. – 2013. – №9. – С. 17-21
13. Булгакова С. О. Бюджетна система України : Навч. посіб. / С. О. Булгакова, Л. І. Василенко, Л. В. Єрмошенко, Ц. Г. Огонь, Т. О. Масленнікова, О. О. Чечуліна ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2003. – 288 с.
14. Бюджетна система : навчальний посібник / укладачі : Р. С. Сорока, І. Г. Благун. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 236 с.
15. Бюджетна система : Підручник / За наук. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К. : Центр навчальної літератури, 2012. – 871 с.
16. Бюджетна система України : Навч. посіб. / Булгакова С. О., Василенко Л. І., Єрмошенко Л. В., Огонь Ц. Г., Масленнікова Т. О., Чечуліна О. О. / За ред. С.О. Булгакової. – К. : КНТЕУ, 2002. – 288 с.
17. Бюджетна система України та Євросоюзу : монографія / [С. О. Булгакова, О. І. Барановський, Г. В. Кучер та ін.] ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 409 с.
18. Бюджетний кодекс України : Закон України №2456-VI від 08.07.2010 р. зі змінами і доповненнями. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua
19. Бюджетний менеджмент : підруч. [В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.]; за заг. ред. В. Федосова. — К. : КНЕУ, 2004.— С. 95.

20. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В. Канєва, М.Д. Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. Київ : Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
21. Бюджетный Кодекс Республики Беларусь : Закон №412-3 от 16.07.2008 г. с изменениями и дополнениям. – Режим доступа: www.minfin.gov.by
22. Бюджетный кодекс Республики Казахстан от 4 декабря 2008 года № 95-IV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.12.2014 г.). – Режим доступа: online.zakon.kz
23. Бюджетный кодекс Российской Федерации от 31.07.1998 N 145-ФЗ (ред. от 26.12.2014, с изм. от 08.03.2015) (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.03.2015) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.consultant.ru
24. Василенко Л. І., Василенко А. В. Фінанси : Навч. посіб. / За ред. Л. І. Василенко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003, – 199 с.
25. Василик О. Д. Теорія фінансів : Підручник. – К. : НІОС. – 2000. – 416 с.
26. Василик О. Д., Павлюк К. В. Бюджетна система України : Підручник. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
27. Ватульов А. В Фінансові інструменти регулювання соціально-економічного розвитку / А. В. Ватульов // Фінанси та банківська справа. – 2012. – №5. – С. 76-88.
28. Ватульов А. В. Фінансова політика в системі економічного розвитку / А. В. Ватульов // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 5-6(1). – С. 37-41.
29. Волосович С. В. Державні цільові фонди у системі реалізації економічних програм / С. В. Волосович // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2014. – №6. – С. 84-94.
30. Гаркуша Н. М. Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті: навч. посіб. / Н. М. Гаркуша, О. В. Цуканова, О. О. Горошанська. – К. : Знання, 2012. – 583 с.
31. Гасанов С. С. Досвід ЄС з антикризового управління державними фінансами та його використання в Україні / Гасанов С. С., Кудряшов В. П., Балакін Р. Л. // Фінанси України. – 2014. – №7. – С. 17-30.

32. Грабовецький Б. Є. Економічне прогнозування і планування : навч. посіб. / Б. Є. Грабовецький. – К. : Центр навч. л-ри. 2003. – 188 с.
33. Дехтяр Н. А. Державні видатки в контексті забезпечення економічного зростання України / Н. А. Дехтяр, І. М. Боярко, О. В. Дейнека // Економічний часопис-XXI. – 2014. – № 5-6. – С. 56-59.
34. Дудченко В. Ю. Фінансово-бюджетна система Німеччини: сучасний стан і проблеми функціонування / В. Ю. Дудченко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2014. – Вип. 38. – С. 134-143.
35. Економічна криза в Україні : виміри, ризики, перспективи / Я. А. Жаліло [та ін.] ; заг. ред. Я. А. Жаліло ; Національний інститут стратегічних досліджень. – К. : НІСД, 2009. – 142 с.
36. Економічна теорія : Політекономія : Підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Знання – Прес, 2004. – 615 с.
37. Економічна теорія : політична економія. Підручник / За заг. ред. С. І. Юрія. – К. : Кондор, 2009. – 604 с.
38. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, організація, апробація) : навч. посібник. / за ред. А. А. Мазаракі. – 2-ге вид., допов. – К. : КНТЕУ, 2011. – 296 с.
39. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. / за ред. С. В. Мочерного. — Львів : Світ, 2005. — Т. 1. — С. 68.
40. Європейська хартія місцевого самоврядування : Міжнародний документ від 15.10.1985 – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua
41. Запатріна І. В. Інституційні аспекти реалізації концепції «двох бюджетів» на прикладі російського досвіду / І.В. Запатріна // Фінанси України. – 2006. – № 9. – С. 18–29.
42. Казначейська система : Підручник / Юрій С. І., Стоян В. І., Мац М. Й. – Тернопіль, 2002. – 394 с.
43. Карлін М. І. Фінанси країн Європейського Союзу : навчальний посібник. – К. : Знання, 2011. – 639 с.

44. Карлін М. І. Фінансові системи країн Західної Європи / М. І. Карлін. – К. : Академія, 2009. – 320 с.
45. Клець Л. Є. Бюджетний менеджмент : Навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 640 с.
46. Ковалева Т. М. Бюджет и бюджетная политика в Российской Федерации / Т. М. Ковалева, С. В. Барулин. – [2-е изд.]. – М. : Кнорус, 2006. – 208 с.
47. Ковальчук Т. В. Вища математика для економістів : підручник / Т. В. Ковальчук, В. С. Мартиненко. – К. : КНТЕУ, 2005. – Ч. 1. – 395 с.
48. Кодекс Республики Казахстан от 10.12.2008 года № 99-IV «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 27.04.2015 г.). – Режим доступа: online.zakon.kz
49. Конституція України: Закон України №254к/96-ВР від 28.06.1996 р. зі змінами і доповненнями. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua
50. Кучер Г.В. Державні фінансові ресурси: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 608 с.
51. Лисяк Л. В. Бюджетна політика в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України / Л.В. Лисяк. – К. : ДННУ Академія фінансового управління, 2009. – 600 с.
52. Луніна І. О. Бюджетна децентралізація: цілі та напрями реформ / І. О. Луніна // Економіка України. – 2014. – №11. – С. 61–75.
53. Луніна І. О. Проблеми й перспективи розвитку системи державних фінансів в Україні / І. О. Луніна // Фінанси України. – 2011. – №2. – С. 24–34.
54. Лютий І. О. Суперечності процесі фінансіалізації та їх вплив на економічне зростання в Україні / І. О. Лютий, П. А. Мороз // Економіка України. – 2014. – №4. – С. 29-39.
55. Лютий І. О. Теоретико-методологічні засади бюджетної політики держави / І. О. Лютий // Фінанси України. – 2009. – №12. – С. 13-19.

56. Максютя А. А. Бюджетна складова суспільного розвитку / А. А. Максютя, І. Я. Чугунов // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2012. – №3. – С. 45-54
57. Макогон В. Д. Бюджетна стратегія держави : монографія / В.Д. Макогон. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. – 364 с.
58. Макогон В.Д. Стратегічні пріоритети бюджетної політики в умовах інституційних перетворень. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 7. С. 38-45.
59. Миргородська Л. О. Фінансові системи зарубіжних країн : Навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 320 с.
60. Міжнародні стратегії економічного розвитку : Навчальний посібник / За ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського, О. В. Захарченка та ін. – К. : Арвіо, – 2011. – 262 с.
61. Молдован О. О. Бюджетна політика в Україні в умовах ризиків сповільнення економічної динаміки : аналіт. доп. / О. О. Молдован, С. О. Біла, О. В. Шевченко, М. О. Кушнір [та ін.]. – К. : НІСД, 2012. – 80 с.
62. Молдован О. О. Стратегія реформування системи державних фінансів України: завдання, пріоритети, механізми : аналіт. доп. / О. О. Молдован. – К. : НІСД, 2014. – 48 с.
63. Мярковський А. І. Перспективи вдосконалення фінансового регулювання в Україні : глобальні виклики / А. І. Мярковський // Фінанси України. – 2014. - №5. – С. 7-19.
64. Налоговые системы зарубежных стран : учебно-методическое пособие / Л. В. Попова, И. А. Дрожжина, Б. Г. Маслов. – М. : Дело и Сервис, 2008. – 368 с.
65. Науково-практичний коментар до Бюджетного кодексу України / Антипов В. І. та ін. ; за заг. ред. Ф. О. Ярошенка. – К. : УДУФМТ : Зовнішня торгівля, 2010. – 591 с.
66. О состоянии государственных финансов Республики Беларусь. Январь – декабрь 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.minfin.gov.by

67. Об утверждении Концепции новой бюджетной политики Республики Казахстан: Указ Президента Республики Казахстан №590 от 26.06.2013 г. с изменениями и дополнениями. – Режим доступа: online.zakon.kz
68. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : Навч. посібник. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2004. – 240 с.
69. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
70. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. – Режим доступу: www.treasury.gov.ua
71. Офіційний сайт Європейського центрального банку. – Режим доступу: www.ecb.europa.eu
72. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: www.me.gov.ua
73. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу: www.minfin.gov.ua
74. Офіційний сайт Президента України. – Режим доступу: www.president.gov.ua
75. Офіційний сайт Світового банку. – Режим доступу: www.worldbank.org
76. Пасічник Ю. В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні: [монографія] / Пасічник Ю. В. — Донецьк : Юго-Восток, 2005. — С. 127.
77. Пети У. Трактат о налогах и сборах : в 2 т. / У. Пети // Антология экономической классики. Т.1. – М. : Эконов, 1993. – 475 с.
78. Плєскач В. Л. Середньострокове прогнозування доходів державного бюджету України з допомогою методу експоненційного згладжування / В. Л. Плєскач, І. Я. Івасюк // Фінанси України. – 2012. - №1. – С. 58-66.
79. Податковий кодекс України: Закон України №2755-VI від 02.12.2010 р. зі змінами і доповненнями. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua
80. Про бюджетну класифікацію: Наказ Міністерства фінансів України №11 від 14.01.2011 р. зі змінами і доповненнями. – Режим доступу: www.minfin.gov.ua

81. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України №157-VIII від 05.02.2015 р. – Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua
82. Про засади державної регіональної політики: Закон України №156-VIII від 05.02.2015 р. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua
83. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України №280/97-ВР від 21.05.1997 р. зі змінами і доповненнями. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua
84. Про місцеві державні адміністрації: Закон України №586-XIV від 09.04.1999 р. зі змінами і доповненнями. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua
85. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Верховної Ради України №26-VIII від 11.12.2014 р. – Режим доступу: zakon3.rada.gov.ua
86. Про прожитковий мінімум: Закон України №966-XIV від 15.07.1999 р. зі змінами і доповненнями. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua
87. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України №1678-18 від 16.09.2014 р. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1678-18
88. Про Стратегію розвитку системи управління державними фінансами: Розпорядження Кабінету Міністрів України №774-р від 01.08.2013 р. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua
89. Про Стратегію сталого розвитку "Україна – 2020": Указ Президента України №5/2015 від 12.01.2015 р. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua
90. Прогноз социально-экономического развития Республики Казахстан на 2014-2018 годы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: economy.gov.kz
91. Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/file/docs/5/d325760.pdf
92. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит ; пер. с англ. – М. : Соцэкгыз, 1962. – 684 с.
93. Старостенко Г. Г. Бюджетна система: навч. посіб. / Г. Г. Старостенко, Ю. В. Булгаков – К. : Центр навчальної літератури, 2006 . – 240 с.

94. Теорія фінансів : підручник / Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. та ін. ; за заг. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.
95. Угода про Коаліцію депутатських фракцій “Європейська Україна”: Регламент від 27.11.2014 р. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua
96. Фещенко Л. В. Бюджетна система України : Навчальний посібник / Фещенко Л. В., Проноза П. В., Кузьминчук Н. В. – К. : Кондор, 2008. – 440 с.
97. Фінанси : Підручник / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с.
98. Фінанси України : інституційні перетворення та напрями розвитку / За ред. І. Я. Чугунова. – К. : ДННУ АФУ, 2009. – 848 с.
99. Чугунов І. Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку : [моно графія] — К. : НІОС, 2003. — С. 19.
100. Чугунов І. Я. Бюджетно-податкова політика в умовах інституційних перетворень / І. Я. Чугунов, В. Д. Макогон // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2014. - №4. – С. 79–91.
101. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2018. №5. С. 5-18
102. Чугунов І. Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання / І. Я. Чугунов. – К. : НДФІ, 2005. – 259 с.
103. Чуркіна І. Є. Еволюція наукових концепцій щодо проблематики бюджетної системи / І. Є. Чуркіна / Вісник соціально-економічних досліджень. – 2014. - № 2(53). – С. 164-172.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Принципи бюджетної системи	Характеристика
Принцип єдності	Єдність бюджетної системи забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності
Принцип збалансованості	Повноваження на здійснення витрат бюджету мають відповідати обсягу надходжень на відповідний бюджетний період
Принцип самостійності	Державний бюджет та місцеві бюджети є самостійними. Держава коштами державного бюджету не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування коштами відповідних місцевих бюджетів не несуть відповідальності за бюджетні зобов'язання одне одного, а також за бюджетні зобов'язання держави. Самостійність бюджетів забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів бюджету, правом відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства та правом відповідних місцевих рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети
Принцип повноти	До складу бюджетів підлягають включенню всі надходження та витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування
Принцип обґрунтованості	Бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку та розрахунках надходжень бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил

Принцип ефективності та результативності	При складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання послуг, гарантованих державою та місцевим самоврядуванням, при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів
Принцип субсидіарності	Розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання гарантованих послуг до їх безпосереднього споживача
Принцип цільового використання бюджетних коштів	Бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями
Принцип справедливості та неупередженості	Бюджетна система будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами
Принцип публічності та прозорості	Інформування громадськості з питань складання розгляду, затвердження, виконання державного та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів

* Складено автором на основі Бюджетного кодексу України [18]

Додаток 2

Динаміка доходів зведеного бюджету, млрд. грн.

Рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Загалом	314,5	398,6	445,5	442,8	456,1	652,0	782,7	1 017,0	1 184,3
Податкові	234,4	334,7	360,6	354,0	367,5	507,6	650,8	828,2	986,3
Неподаткові	73,8	60,0	80,9	85,0	80,6	140,1	125,4	154,6	192,7
Доходи від операцій з капіталом	3,1	2,3	3,0	1,6	2,0	1,8	1,6	2,2	2,8
Трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,3	0,5	0,2	1,5	5,4	1,9	4,2	1,6	1,6

* Складено автором на основі даних Державної казначейської служби України [70] та Міністерства фінансів України [73]

Додаток 3

Динаміка видатків зведеного бюджету за економічною класифікацією,
млрд. грн.

Рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Поточні видатки	347,2	374,9	451,7	476,5	502,9	633,1	762,6	957,1	1106,0
Капітальні видатки	30,6	42,0	40,8	29,4	20,2	46,8	73,0	99,9	144,2

* Складено автором на основі даних Державної казначейської служби України [70] та Міністерства фінансів України [73]

Додаток 4

**Динаміка видатків зведеного бюджету за функціональною класифікацією,
млдр. грн.**

Рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Загалом	377,8	416,9	492,5	505,8	523,1	679,9	835,6	1057,0	1250,2
Загальнодержавні функції	44,9	49,9	54,6	61,7	76,8	117,6	134,1	166,3	191,5
Оборона	11,8	13,2	14,5	14,8	27,4	52,0	59,4	74,4	97,0
Громадський порядок, безпека та судова влада	28,8	32,6	36,7	39,4	44,9	55,0	72,1	88,5	118,0
Економічна діяльність	43,8	57,1	62,4	50,8	43,6	56,3	66,2	102,9	140,8
Охорона навколишнього природного середовища	2,9	3,9	5,3	5,6	3,5	5,5	6,3	7,4	8,2
Житлово-комунальне господарство	5,4	8,7	20,1	7,7	17,8	15,7	17,5	27,2	30,3
Охорона здоров'я	44,7	49,0	58,5	61,6	57,2	71,0	75,4	102,4	115,9
Духовний та фізичний розвиток	11,5	10,8	13,6	13,7	13,9	16,2	16,9	24,3	29,0
Освіта	79,8	86,3	101,6	105,5	100,1	114,2	129,4	177,9	210,0
Соціальний захист та соціальне забезпечення	104,5	105,4	125,2	145,1	138,0	176,3	258,3	285,8	309,4

** Складено автором на основі даних Державної казначейської служби України [70] та Міністерства фінансів України [73]*

**Динаміка обсягу дефіциту бюджету за період із 2010 по 2019 роки,
млрд. грн.**

		Зведений бюджет	Державний бюджет	Місцеві бюджети
2010	млрд. грн.	64,8	64,4	0,4
	% до ВВП	6,0	6,0	0,0
2011	млрд. грн.	23,1	23,6	-0,5
	% до ВВП	1,8	1,8	-0,0
2012	млрд. грн.	50,8	53,4	-2,6
	% до ВВП	3,5	3,7	-0,2
2013	млрд. грн.	63,6	64,7	-1,1
	% до ВВП	4,2	4,2	-0,1
2014	млрд. грн.	72,0	78,0	-6,0
	% до ВВП	4,5	4,9	-0,4
2015	млрд. грн.	30,9	45,2	-14,3
	% до ВВП	1,6	2,3	-0,7
2016	млрд. грн.	54,7	70,1	-15,4
	% до ВВП	2,3	2,9	-0,6
2017	млрд. грн.	42,1	47,9	-5,8
	% до ВВП	1,4	1,6	-0,2
2018	млрд. грн.	139,8	94,1	-45,7
	% до ВВП	4,0	2,7	1,3
2019 станом на 31.08.2019.	млрд. грн.	133,7	96,8	36,9
	% до ВВП	3,4	2,5	0,9

** Складено автором на основі даних Державної казначейської служби України [70] та Міністерства фінансів України [73]*

**Динаміка обсягу державного боргу за період із 2010 по 2019 роки,
млрд. грн.**

		Всього
2010	млрд. грн.	432,2
	% до ВВП	39,9
2011	млрд. грн.	473,1
	% до ВВП	36,3
2012	млрд. грн.	515,5
	% до ВВП	35,3
2013	млрд. грн.	584,1
	% до ВВП	38,4
2014	млрд. грн.	1 100,8
	% до ВВП	69,4
2015	млрд. грн.	1 572,2
	% до ВВП	79,1
2016	млрд. грн.	1 929,8
	% до ВВП	80,9
2017	млрд. грн.	2 141,7
	% до ВВП	71,8
2018	млрд. грн.	2 168,6
	% до ВВП	61,4
2019 станом на 1.08.2019.	млрд. грн.	2 067,1
	% до ВВП	52,4

** Складено автором на основі даних Державної казначейської служби України [70] та Міністерства фінансів України [73]*

Бюджетна стратегія економічного зростання на 2021 – 2025 роки, %

	2021	2022	2023	2024	2025	2021-2025
Реальний ВВП	3,3	3,3	3,4	3,4	3,5	3,4
Індекс споживчих цін	3,3	3,5	7,8	7,4	7,0	7,9
Частка доходів зведеного бюджету у ВВП	32,41	32,29	32,27	32,26	32,25	32,30
Частка видатків зведеного бюджету у ВВП	34,64	34,40	34,29	34,21	34,25	34,34
Частка дефіциту у ВВП	2,23	2,11	2,02	1,95	1,90	2,04

* Складено автором на основі даних Міністерства фінансів України [73]